

A polgári radikalizmus fejlődése és lehetőségei.

(Előadta a szerző a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesületének
1914 március 14-én tartott fölolvasó-ülésén).

Hölgyeim és Uraim! A társadalmi élet tárgyi elemei, a gazdaság, a köz- és magánjog, valamint az egyetemes művelődés mellett különösen két, – egy *félig*, egy pedig *egészen* személyes természetű – tényező van, amely a politikai pártok keletkezését, kifejlődését és működését meghatározza. Az egyik az *érdek*, a másik az *eszme*. *Tárgyunk* nézőpontjából, érdeken meghatározott politikai, jogi, gazdasági és egyetemesen társadalmi állapotoknál és berendezéseknél való érdekeltséget értünk és csak másodsorban jön számba, vajjon ez az érdek, illetőleg érdekelttség, világos felismeréssé lett-e avagy csak homályos sejtés maradt e. Az eszme pedig foglalatja mindazon társadalmi eszményeknek, amelyeket ember maga elé tűzhet, a társadalmi lét akármelyik területén találkozunk is azokkal. Eszme és érdek, – ezek nem zárják ki egymást tökéletesen. Gyakorta, és gyakrabban mint az érdekelték tudják, az eszme az érdek gyermeke; az érdek pedig, hogy társadalmi hatóerő lehessen, kell hogy az emberek tudatába hatoljon, maga is eszme legyen (ein Stück Idee.) Az a tendencia, hogy egymást kölcsönösen befolyásolják, eszme és érdek között poláris viszonyt létesít; pólusok ezek, amelyek egymás nélkül nem igen vannak meg.

Melyik indította meg e két hatóerő közül legelőször a politikai élet történetében a pártok kialakulását? Ez a kérdés a skolasztáknak arra a híres kérdésére emlékeztet, melyik volt előbb, a tojás-e vagy a tyúk? De a mi tárgyunk szempontjából azt hiszem ez a kérdés nem olyan irracionális, mint amilyen a skolasztáké volt. A modern államalakulatok politikai pártjainak története nem nyúlik vissza olyan messzi századokba, hogy ne tudnók azt elég pontosan követni. A középkor nem ismert politikai pártokat; csak személyes csatlósokat, avagy rendeket és testületeket. Amazok jogi megköötöttségeken avagy zsoldosviszonyon alapultak, a rendiség pedig körülhatárolt érdekek és *csakis* érdekek megvédésére alakult egyesülések voltak.

A középkort Önök is jól ismerik és azt hiszem, hogy baglyokat vinnék Athénba, ha Magyarországon sok szót vesztegetnék a feudalizmusról. A középkori rendek, mint mondtam, meghatározott

érdekek és *csupán csak* érdekek megvédésére alakult egyesületek voltak. Senki sem várt tőlük egyebet, csakis érdekképviseletet. Senki sem várt tőlük társadalmi ideológiát; meg sem értették volna, hogy mit kívannak tőlük. A középkor társadalmi ideológiája a közélet elismert szervein kívül talált otthonra, még pedig többnyire a szektákon belül alakult titkos szervezetekben. Ahogy a rendek mellett maga is mint hatalmas rend a nagy római katolikus egyház az ő sokféle intézményével az egész társadalmi életet át- és átjárta, épen úgy a társadalmi állapotok megváltoztatására irányuló minden törekvésnek is szükségszerűen ahhoz kellett vezetnie, hogy beleütközzék a római egyházba, amely a keresztényi ideáloktól eltávolodva egymás után íogadta be a pogány szokásokat és túlnyomóan az uralom tényezőjévé lett. De az egyház nagyhatalma az ellene irányuló vallásos szektákat többnyire arra kényszeríti, hogy titkos társulatokat alapítsanak. Hogy miként üldözték ezeket, elég ha a katharusokra, a patarénusokra, a valdenzekre emlékeztetek és utóbb a „Brüder des Freien Geistes” szövetségére. Mindezeket üldözték és elnyomták, de eszméik mindig újra feltámadtak, míg azután elérkezett a reformáció, amelyet épen ezeknek a szektáknak propagandisztikus működése idézett elő és más mederbe terelte azokat. A reformáció e részben bizonyos reakciót jelentett, mert az államegyházakkal karöltve járt és ezért a szekták tovább is fennmaradtak, valamint fennmaradtak azok az egyesületek is, amelyek egyházi ideológiájuk mellett társadalmi ideológiájukat is fennen hirdették.

A szektamozgalom legelőször a Németalföldön idézett elő politikai átalakulást. De ennek a németalföldi politikai átalakulásnak részleteit kevésbé ismerjük és a közélet, abban az időben, amelyről most szó van. Hollandiában még kevésbé is volt fejlett. De Hollandia politikai átalakulásának lezárása után egy évszázaddal lejátszódik az az angol forradalom, amelyet csak úgy tudunk megérteni, ha mindig szemelőtt tartjuk a független, felekezeti-szektáknak nagy népies befolyását. Az államegyház ellen irányuló puritán mozgalom, amelyet a legkülömbözőbb egyesületek képviseltek, a presbyteriánusok, az independensek és számos más, egyebnevezetű csoportok, olyan erőre tett szert, hogy nagyon tévedne, aki azt hinné, hogy a XVII. század nagy angol forradalmát egyedül I. Károly adópolitikája idézte elő. Látszatra, igaz, az adókérdés volt az előidéző ok, tényleg azonban mélyen gyökeredzett az a szekták ellenállásban és lázadó szellemében s abban a hatalomban, amelyet ezek a nép között jelentettek. Hiszen az I. Károlylyal szembenálló ellenzék részben azért volt olyan erős, mert I. Károly a harmincéves háború alatt a protestáns ügyet a kontinensen cserben hagyta volt és azzal, hogy az egyház püspöki szervezetét, ha Rómától függetlenül is, de erőszakkal akarta keresztül vinni, katolizáló célokat szolgált.

Az angol nagy forradalomban már most a szekták harca – és ez kimutatható – valóban politikai pártok alakításához vezetett. Az angol forradalmat az egyházi szervezet és az állami jog körül folyó harc tekintetében úgy lehet tekinteni mint az Ó-Szövetség harcát az Új-Szö-

vetség ellen. A puritánok világnézete köztársasági volt; az Új-Szövetséget játszotta ki velük szemben az abszolutista királyság; ezzel szemben ők Sámuel könyvére hivatkoztak. Mert míg az Új-Szövetség azt mondja: adjátok meg a császárnak, ami a császáré, addig Sámuel könyvében olvasható: „Ne bízzatok a királyokban!”

Különböző pártok alakultak így ki: az evangélikus püspöki párt, amely lényegében az uralkodó önkényhatalmának híveiből állott, volt a tulajdonképeni király-párt. A presbyteriánusok képviselték, hogy modern kifejezéssel éljünk, az alkotmányos királyságot, az independenseket pedig, akik a község egyházi önkormányzatáért harcoltak, habár bizonyos fenntartással, a XVII. század szabadelvű-pártjának nevezhetnők. Ebből a pártból ágazik el az a párt, amelyet ellenfelei leveller-pártnak neveztek el, az egyenlősítők vagy forradalmárok pártjának. Ez a párt foglalta magába annak a korszaknak radikálisait, mert ezek képviselték államban és egyházban egyaránt a radikalizmust. A levelierekben és vezetőikben, elsősorban John *Lilburne* ben látunk legelőször politikai értelemben vett, világos és határozott programmal fellépő, polgári radikális pártot.

Mit értünk polgári radikalizmuson? Ezt határozottan megállapítani nem könnyű, mert a „polgár” szónak két értelme van: jelenti az „állampolgárt”, de jelenti azt is amit a francia „burzsoá”-nak nevez: a középosztályhoz , tartozó egyént. A íranciák az állampolgárt *citoyennek* nevezik, az angolok *Citizennek* és ahogy a franciában megvan a *bourgeois* szó, az angol a *gentleman* vagy akár a *middle-classman* fogalmával él a középosztályhoz tartozó személy megjelölésére.

Nem tudom melyik értelemben tette fel tisztelt Elnökségük a kérdést, amelyet a polgári radikalizmus tekintetében hozzám intézett. Vájon van-e radikalizmusa annak az osztálynak is, amelyet burzsoáziának nevezünk? Igen, ilyen is volt; de az állampolgári gondolatnak, a *citizenship* gondolatának, amint azt az angolok értik, az állampolgári minőségnek, amely *független a tulajdontól, független a társadalmon belül elfoglalt hatalmi pozíciótól*, annak a radikális értelmezésében és alkalmazásában, amit politikai téren az *állampolgári demokrácia* képvisel, – ebben kell akkor felismernünk azt a polgári radikalizmust, amely burzsoá érdekektől független és azt hiszem, hogy a radikalizmus ilyen értelmezésével történt mai tárgyam kijelölése is. Ha így értjük már most, ha a polgári radikalizmust mint állampolgári radikalizmust kívánjuk megismerni, akkor annak a pártnak a programja, amelyet leveliereknek neveznek, az, amely a modern történelemben legelőször formulázta meg ezt az eszmét rendszeresen. Tették ezt a levelierek abban a híres programnyilatkozatukban, amelynek azt a címet adták: *Agreement of the people*, magyarul: népszerződés. Az angol forradalom tetőpontján 1647-ben dolgozták ki ezt a programot és végleges szövegezése egy röpviben található, amelyet 1649 májusában terjesztettek. És ezért a népszerződésért küzdöttek és szenvedtek ők.

Hogy szól ez a népszerződés? Jogokat állapít meg. Megállapítja

elsősorban a nemzet önrendelkezési jogát. Megállapítja minden felnőtt férfi választói jogát, kivéve azokat, akik segílyt élveznek, akik segílykből vagy munkabérből tartják fenn magukat. Megállapítja az évenként történendő választásokat, megállapítja a hivatalnokok felelősségét és függőségét, a közvetett adók megszüntetését, egyetlen egyenesadó behozását a jövedelemre és a vagyonra. Megállapítja mindenféle; vámok megszüntetését, az állam által magánosoknak engedélyezett egyédárúságok visszavonását, egyszóval az összesség minden tagjának állampolgári egyenlőségét s ezenkívül néphadsereget kivan az állandó hadsereg helyébe, olyat, amelyet a népállam a maga hatalmából képez ki, mintegy valami szervezett népfelkelést, jogszolgáltatást kíván a nép által, a néptől választott bírák által, a hivatalnokoknak a nép által való választását, végül pedig a szegények, rokkantak és munkanélküliek ellátását hirdeti.

Mindezt ma már nem szükséges magyarázni; csak azon csodálkozhatunk, hogy mennyire rendszeres ez a program. Egy pont fogja Önöket talán meglepni, a munkabérből élők, a bérmunkások, kizárása a választójogból. Ebből az intézkedésből láthatják, melyik társadalmi osztályhoz tartoztak a levellerek és az ő radikalizmusuk. Ők képviselték a kereső polgárság széles rétegeit és annak ideológiáját. Ez, nem is lehetett volna másképen, hiszen ez a polgárság volt annak „a” korszaknak széles munkálkodó rétege. Kifejlett bérmunkásosztály, aminő ma van, akkor nem volt. Ez az osztály Angliában akkor mégkevésbé volt kifejlett, mint a kontinensen, mert az angol tanonc-törvény kifejlődésének útját állta. Angliában hét évig tartott a tanoncság; akinek: a tanoncideje lejárt, csak rövid ideig volt mint journeyman bérmunkás! viszonyban és csakhamar önállósította magát; innét származik az az érdekes jelenség, hogy a nagy angol forradalomban, amely egymás után annyi pártot vetett a felszínre, radikálisnál radikálisabb pártokat, amelyek egymásután a különféle osztályok képviselőiben léptek fel,, nem találunk a bérmunkások részéről sehol önálló mozgalmat. Igaz a tanoncok és segédek többször akcióba léptek. Résztvettek már abban* a nagy utcai harcban is, amely I. Károly és parlament között akkor tört ki, amikor előbbi fel akarta azt oszlatni és a segédeket ezekben a harcokban nagyon is komolyan vették, míg ma inkább mosolyognánk rajtuk. Es a forradalom tetőfokán, 1647-ben, ismét találkozunk a londoni kereskedősegédekkel, amint az independensek parlamentjét ostromolják, hogy a presbyteriánusok jayára, akik konservatívabb irányt képviseltek, az independenseket a parlamentből kikergessék. A bérmunkások még nem érezték magukat azoknak, választói jog utam nem kívánkoztak és nem találkoznak olyan nyilatkozattal, amely a levellerek fent ismertetett formulázásán megütközött volna, aki – ahogy ma mondanók – antidemokratikusnak találta volna a bérmunkásoknak a választói jogból való kizárását. Az ilyen beszédet meg sem értették volna, mert a bérmunkások maguk sem érezték szükségét parlamenti képviselőtüknök.

De ez nem minden. A középkor, de még az újkor kezdete sem ismert mást, mint nyílt szavazást és ha a bérmunkások ilyen viszonyok

között szavazati jogot kaptak volna, akkor a mezőgazdasági munkás *szavazata* felett a nagybirtokos, a városokban pedig a bérmunkás szavazata fölött a munkaadó, a londoni Cityben a nagykereskedő, rendelkezett volna. Ezért zárták ki a levellerek a bérmunkást, akit akkor általán még kiskorúnak tartottak, a választójogból. Ha ezt az egy pontot nem nézzük, a levellerek programja olyan demokratikus, hogy azt a maga egészében máig is csak nagyon kevés ország Valósította meg.

Mégis ha a dolog mélyére megyünk, az a körülmény, hogy a bérmunkást a levellerek a választói jogból kizárták, a polgári radikalizmus Achilles-sarkára mutat rá. Erre később még visszatérünk.

Ismeretes hogyan folyt tovább és miként végződött a forradalom Angliában. A leveller-mozgalmat a polgári independensek Cromwell alatt szinte a szó szoros értelmében letiporták. Erre következett a Stuartok restaurációja, mindenféle demokratikus mozgalom elfojtása, míg végre a XVII. század végén 1688-ban bekövetkezett a második felkelés, amelyet a dicsőséges forradalomnak neveztek el az angolok, mert teljesen megtartotta burzsoá jellegét. Ez a földbirtok feltétlen uralmát a parlamentben hozta létre és pedig a vidéki nagybirtok uralmát egyrészt és a városi arisztokrácia uralmát másrészt. Kifejlődött a birtokos osztály két nagy pártja, amelyek a hatalomban váltakoztak és érte versengtek. Mindkét földbirtokos párt természetesen erősen feudális érzelmű volt.

Csak a XVIII. század végén kap újra erőre Angliában a demokratikus irányzat. Közben azonban az átvándorolt Franciaországba, felkaroltatott és ott részesült először mélyebb teoretikus kifejtésben, bár a levellerek írásai között is találkozunk elméleti fejtegetésekkel, amelyeknek irodalma még nem részesült távolról sem kellő méltatásban. Franciaországban akadtak a demokrácia eszméjének nagy elméletírói, hogy csak egy nevet említsünk: *Jean Jacques Rousseau*. Rousseau 1762-ben írta nevezetes könyvét a demokratikus szerződésről, amelyet azonban nem a levellerek módjára: népszerűsítésnek, hanem *contrat socialnak*, társadalmi szerződésnek nevezett el. De ez is a nép szuverenitását, a demokráciát vette sarkételül, ezt kívánta elméletileg megalapozni és ez nyert azután a francia forradalom folyamán az 1796. évi alkotmányban „az emberi és állampolgári jogok kinyilatkoztatása”-ban törvényes kifejezést. Erről az alkotmányról és elsősorban az emberi és állampolgári jogoknak kinyilatkoztatásáról, amely amazt megelőzte, bátran azt mondhatjuk, hogy ez az állampolgári radikalizmus Énekek Éneke és a széles polgári kereső néposztály anyagi érdekeinek és jogi felfogásának egyaránt kifejezője.

Tisztelt jelenlevők! Engedjék meg, hogy az emberi jogok kinyilatkoztatásának egynémely jellemző pontját felolvassam. Ez tárgyunk szempontjából fontos.

1. „A társadalom célja az összesség boldogulása. A kormányok azért vannak, hogy az emberek részére biztosítsák természetes és soha el nem évülő jogaiknak élvezetét.” – És melyek ezek a jogok?

A 2. pont szerint „Az egyenlőség, a szabadság, a biztonság és a tulajdon.” – Hogy mit értsünk egyenlőség alatt, íme:

4. 3. „Minden ember egyenlő a természet és a törvény előtt.”

5. „A törvény az összesség akaratának szabad és ünnepélyes nyilatkoztatása; ugyanaz mindenki számára, védő és büntető; csak azt parancsolhatja meg, ami jogos és a társadalomra hasznos; csak azt tilthatja meg, ami annak káros.”

6. „Minden polgár viselhet egyenlőképpen közhivatalt; szabad nép nem ismer egyéb előnyt a választásnál, mint amelyet az erény és a tehetség nyújtanak.”

16. „A tulajdonjog minden polgárnak megengedi a szabad birtoklást, a jövedelmei, a munkája és tevékenysége gyümölcsei feletti rendelkezést és azok szabad élvezetét.”

18. „Minden ember szolgálatait és idejét értékesítheti, de sem önmagát el nem adhatja, sem őt más el nem adhatja. Személye nem elidegeníthető tulajdon. A törvény nem ismer szolgaságot; csak egy kötelesség áll fenn aközött aki dolgozik és aközött aki őt alkalmazza; a figyelem és a hála.”

20. „Adókat csak a közjó szempontjából lehet behozni. Minden polgárnak jogában áll az adók megállapításában való részvétel, behajtásuk ellenőrzése és azok elszámoltatása.”

21. „A közjótékonyság szent tartozás. A társadalom szerencsétlen polgártársait fentartani tartozik; munkáról gondoskodik részükre és a keresetképtelenek életfentartásáról.”

25. „A szüvenítés a népé, oszthatatlan, soha el nem évülő és el nem idegeníthető.”

28. „Minden népnek megvan a joga, hogy alkotmányát bármikor vizsgálat alá vegye, megjavítsa, megváltoztassa. Egy nemzedéknek sincsen joga későbbi nemzedékeket törvényeivel megkötni.”

34. „Az egész társadalmi szervezet elnyomatása az, ha annak egyetlen tagja el van nyomva és minden egyes tag elnyomatása, ha a szervezet maga elnyomatik.”

35. „Ha a kormány a nép jogait megsérti, akkora nép és annak minden része számára a lázadás a legszentebb jog éa parancsoló kötelesség.”

Meg kell engednünk, hogy amennyiben az állampolgári jogokat érintik, ezek a szakaszok a legradikálisabbak, amelyek valaha addigi akár programszerűen, akár törvény alakjában előterjesztettek. Az Egyesült Államok híres alkotmánya, amelynek kihirdetése emezt megelőzte és szintén emberi jogokat nyilatkoztatott ki, nem olyan radikális, mint a francia forradalomnak ez a programja. A legteljesebb-demokráciát látszik megteremteni és valóban a nemzet tökéletes önrendelkezési jogát nyilvánítja ki abban a mondatban, amely így szól: „Minden népnek meg van az a joga, hogy alkotmányát bármikor vizsgálat alá vegye, megjavítsa, megváltoztassa. Egy nemzedéknek sincsen joga későbbi nemzedékeket törvényeivel megkötni.” Nagy gondolat, amelyet azelőtt semmiféle kor, sem a középkor, sem a középkort megelőző-korszak el nem ismert: a megújulónak, a társadalom méhében kifej-

lódónek joga a hagyományos, az u. n. szerzett jogokkal szemben. És ez a gondolat talán a liberalizmus legnagyobb gondolata.

A Jogok Kinyilatkoztatása tartalmaz még intézkedéseket a hivatalnoki felelősségre, az általános népoktatásra és egyebekre vonatkozólag, amelyek kapcsolatban a többivel, amit felolvastam, a polgárok törvényelőtti egyenlőségét, a lehetőségek egyenlőségét, egyszóval mindennemű értelmes egyenlőséget, biztosítani látszottak. A párt, amely ezeket a tételeket felállította, amely ezeket programmjává tette és amely a legnagyobb energiával küzdött értük, a jakobinusok balszárnya, a Hegy párt volt, az amelyet a francia konventben elsősorban Robespierre és Saint-Just képviseltek.

De ha a dolog mélyére nézünk, ha túltesszük magunkat azokon a formái-jogi rendelkezéseken, amelyek a közjogi értelemben való egyenlőséget kívánták megállapítani, akkor azt látjuk, hogy minden radikalizmus, minden messzemenő demokratikus, sőt szocialisztikus eszme mellett – utóbbi több kiadványában épen Saint-Just fejtette ki, – ez a program ismét csak kispolgári eszményeket tűz ki, épen azokat amelyeket, úgy nevezünk el, hogy a dolgozó polgárság széles rétegeinek ideáljai. Pedig a XVIII. század végén Franciaországban több proletár, több bérmunkás és a modern munkásosztálynak általában több eleme volt meg, mint a XVII. századi Angolországban. Szószólói is akadtak ezeknek a Hebertistákban, valamint épen ezért a francia forradalomban felkelésekre vagy legalább is béremelést követelő munkások erőszakos fellépésére is sor került. Ott van pl. 1796-ban a Babeuf-féle „egyenlők” összeesküvése, amely elsősorban a bérmunkásokhoz fordult. De ebben a Franciaországban a munkásoknak még nincsen saját osztály szervezetük. A nagy francia forradalomban sem, amely pedig a különböző elemeket, a különféle társadalmi rétegeket, egyiket a másik után léptette a porondra, sem látunk kísérletet politikai munkáspárt megalakítására. A demokratikus választójog ellenére csak egy egyetlen munkást választottak be a konventbe, Francois Noëlt, aki ebben a testületben semmiféle szerepet sem játszott, csak egyszer emelt szót, akkor is sokkal szerényebben, mint a többi osztályok képviselői. A vad radikalizmust egészen mások képviselték a konventben, Santerre, a sörgyáros, Legendre, a mészáros, írók és ügyvédek, egyszóval a polgárság különböző elemei, de nem a proletár, aki inkább szerényen lépett fel, mert munkás ember létére nem érezte magát otthonosan a népképviselőben. És az a francia népképviselő, amely az emberi jogok kinyilatkoztatását megfogalmazta, az a konvent, amely ezt kihirdette, ezek elfogadták azt a törvényt, amelyet előadója után Chapelier-féle törvénynek neveztek el, amely az ipari egyesüléseket, a munkásoknak a munkabér megállapítása végetti szervezeteit eltiltotta. Igaz, ezek is, mint a levellerek, amikor azok a bérmunkásokat a választói jogból kizárták, nem voltak tudatában annak, hogy ez az eljárásuk osztályelőítéletet takar.

Ennek a ténynek a szerzők nem is ébredtek tudatára. Eredetileg az egyesülési tilalom munkaadók és alkalmazottak ellen egyenlően irányult, egyenlőképen eltiltotta az egyesülést mindkettőjüknek és

egyenlő büntetésekkel sújtotta azt. A francia forradalom emberei szüntették meg a céheket, ahogy azt Turgot már 1776-ban megpróbálta tenni, megszüntették a kézművesek szervezeteit összes visszaéléseikket együtt és ezeknek a határozatoknak szellemében értették meg ezt a törvényt is. El akarták nyomni a szervezkedést, mert az lebegett előttük, hogy a testületek megszüntetése, a magánmonopóliumok elnyomása útján ismét kispolgárivá tudják tenni az egész társadalmat és fel tudják támasztani az iparos-kisembert. Ez a felfogás készítette a francia forradalmat a hagyatékok kötelező felosztására, az örökségnek a gyermekek közt való egyenletes szétdarabolására. Ilyen rendelkezésekkel vélték a forradalom emberei a kispolgári társadalmat újból helyreállíthatni. Ugyanez a gondolat van a francia forradalom és a Jogok Kinyilatkoztatásának egyéb tételei mögött is. A szabad munkálkodást jog, a nevezetes és annyiszor félreértett *droit au travail*, amelyet tévesen fordítottak „munkára való jog”-nak, sem volt más mint a jog bármely ipar üzésére, az, amit ma iparszabadságon értünk. Ezt és nem egyebet hirdetett a jelszó alatt a francia forradalom. Nagy haladás is volt ez abban az időben és a monopóliumokkal bőségesen ellátott céhek ellen irányult ez a rendelkezés, amely számos jogtalanságnak elejét vette.

Mindent egybevetve mégis tény, hogy a *loi Chapelier*, amely az egyesülési tilalmat tartalmazza és utóbb az általános büntetőtörvénykönyvbe, a *Code Pénal* ba is felvételre megállapítást nyert, egyetlen egyszer sem lett a munkaadók ellen érvényesítve. Ellenben egyedül abban az időszakban, amelyben erre nézve statisztikai adatokkal rendelkezünk, 1825-től 1848-ig, kerek számban 4500 munkás alacsonyabb, magasabb börtönbüntetésre ítéltetett ezen törvény alapján. A gyakorlatban tehát egyszerűen *a munkások ellen* irányult ez a törvény, akárhogy értették is azt a szerzői és akármilyen céljaik is lehettek vele.

Még egyet hozhatok fel. Az a konvent, amely a nemesség, az emigránsok, ez egyház, stb. vagyonát elkobozta, ugyanaz a konvent súlyos büntetéssel sújtotta az agitációt azért, amit akkor *agrártörvényeknek* neveztek, – ma földreformnak neveznek, – a földbirtok eloszlásának megváltoztatására, új birtokjogra és a földön való magántulajdon ellen irányuló agitációt. Maga az 1793. évi alkotmány a tulajdon védelmében odáig ment, hogy az emberi jogok már ismereteit kinyilatkoztatásában az 19. §-ban így szól: „Tulajdonának legcsekélyebb részét sem lehet a polgártól elvenni, kivéve, ha a törvényben körülírt közszükség kényszerít erre és ekkor is csak előzetes és igazságos kárpótlás ellenében.” Szép tétel, amely mögé később a tulajdonjog az ő legkirívóbb formájában sáncolta el magát: a tulajdonra való jog az összesség ellenében. A Kinyilatkoztatás szerzői ezt nem látták, talán nem is sejtették. De abban, ami ebből a szabályból lett, ismét a polgári radikalizmus Achilles-sarkára ismerünk rá. Ismétlem, az akkori idő számára ez a program is a legradikálisabb volt, amely még egyáltalában keresztül vihető lett volna. Elismerte ezt még az akkori irányzat ellen összeesküvők is, a Babeuf-féle „egyenlők”,

ha nem is programmszerűen, de a valóságban. Programmjuk ugyan teljesen kommunisztikus volt, és a magántulajdon megszüntetésére irányult, de amikor előestéjén voltak annak, hogy keresztülvigyék lázadásukat, és azt kell mondani, hogy jól szervezett, alaposan átgondolt lázadásukat, akkor egy dekrétumot dolgoztak ki, amely mindazoknak, akik ebben a felkelésben erélyük által magukat kitüntették, jutalmul mindenféle tulajdont helyezett kilátásba és azt részükre biztosította. Öntudatlanul elismerték ezzel, hogy az előttük lebegő kommunizmus keresztülvitele az akkori Franciaországban egyszerűen lehetetlenség volt; hiányoztak mindazok a tényleges viszonyok, amelyek mellett programjukat, akár minő szép volt is, a valóságban keresztülvihették volna.

Tudjuk, hogy Franciaország további fejlődése, hogy úgy mondjam nem egyéb, mint a forradalom visszacsínálása, egynéhány alapgonddal kivételével, aminő a törvény előtti egyenlőség stb. Ezek megmaradtak. De egyébként jött a direktórium, a konzulátus, az első császárság, a Bourbonok restaurációja, majd pedig az 1830. évi forradalom révén: a burzsoá-királyság. Szándékosan mondom ennek, nem pedig mint szokták: polgár-királyságnak, és teszem ezt a következő okból: Franciaországnak akkor több mint 30,000.000 lakosa volt és a Bourbonok alatt a 30,000-000 lakosból csak 120.000 volt választó! Ezek voltak a pays légal, a törvényhozásban tényleg közreműködő nemzet. Jött a júliusi forradalom 1830-ban és Louis Philippe uralma. A választói jogot kiterjesztették, de csak annyira, hogy a 30,000,000 lakosból épen 200.000 nyert választójogot. Az 1848. évi forradalom szüntette be a censusos választói jogot, megteremtve az általános és egyenlő választói jogot. Ami után 1850-ben a nemzetgyűlés úja korlátozással élt, a második császárság az általános és választói jogot ismét helyreállította, igaz a sajtó hóhérral és az egyesülési hóhérral olyképp kiegészítve, hogy ameddig a sajtó és az egyesülési jog el voltak nyomva, addig az egyenlő választói jog nem tudta társadalmi hatását kifejteni. De a burzsoá-királyság alatt a szocialista propaganda, tudjuk, újból feléledt. A Saint-Simonisták, Charles Fourier és Louis Blanc hivei, Babeuf tanítványai, élénk agitációt fejtettek ki, és a szocialista ideológia annyira áthatotta a kedélyeket, hogy 1848 felé már azt hitték az emberek, hogy az új társadalom létesülésének hajnalán vannak. A februári forradalom lefolyása kijózanította a kedélyeket. A kapitalizmus amely időközben nagyon kifejlődött, egyelőre uralta a helyzetet.

Nem térhetek most ki a későbbi fejlemények részleteire. A kapitalizmussal együtt kifejlődik a munkásosztály, a bérkérdés előtérbe lép és mind fontosabbá válik, a munkásság öntudata megizmosodik, a második császárság utolsó éveiben pedig nagy eréllyel nyilvánul meg. Franciaországból újra köztársaság lett, elsősorban igaz, kénytelenségből, mert nem akadt jelölt, aki uralkodhatott volna. A nemzetgyűlés többsége, amely a köztársaság elnökét oly egyhangúsággal választotta meg, érzelmileg monarchista volt, csak nem volt ereje hozzá, hogy a köztársaságot kivégezze. De a polgári köztár-

szasági pártok erőben mindinkább gyarapodtak és a polgári radikalizmus képezte a Szélső balt, mert a „bureauux” a vidéki gentry uralma alatt vagy ahogy ők azt elnevezték, az erkölcsi rend uralma alatt, 1871 után, eleinte nem fejlődhetett ki igazi munkáspárt. A kommunárdokat, akik 1871-benafenálló rend ellen harcoltak, részben megölték, részben deportálták, vagy számkivetették. Itt jegyezhetjük meg, hogy nem volt csoport amely a köztársaság fentartása és fejlesztése és – mondhatjuk – a polgári radikalizmus irányába való terelése körül jobban és nagyobb sikerrel működött volna, mint a francia szabadkőművesség. Szabadkőművesi gyűléseken folyt az agitáció egyebek között a kommunárdok megkegyelmezéséért is és amiután az 1877-i Gambetta-féle választás, aki a szabadkőművesekkel és pozitivisták összekötetésben állott, a köztársaságot végleg biztosította, működésük valósággal radikális irányt vett.

Mielőtt tovább mennénk, még valamiről említést szeretnék tenni. Kevesen tudják és látják helyesen miként indult meg a második császárság alatt a munkásmozgalom. Amikor megalapították az Internationale^ a nemzetközi, munkásszövetséget, többek között egy olyan mozgalom indult meg, amely tárgyunk szempontjából is fontos, az a mozgalom, amelyet a párisi szervezett munkásság egy csoportja 1864 júniusában egy pótválasztás alkalmából indított. A párisi szervezett munkások hatvan bizalmiférfi aláírásával nyilatkozatot adtak ki, a *déclaration des soixant-ot*, mely a már szinte halálos ágyán fekvő Proudhonra annyira hatott, hogy nagybetegen egy írásra lelkesítette, mely politikai végrendeletévé lett. Csak halála után jelent meg a következő címmel: „A dolgozó osztályok politikai hivatottsága.” A párisi munkások említett nyilatkozatában, amely 1854 júliusából származik, a következőket olvassuk: „Mi munkások képviselve nem vagyunk. Nem vagyunk hajlandók abban a hitben élni, hogy a nyomor égi intézmény. A jótékonyág keresztényi erénye gyökeresen beigazolta azt, és ezzel önmaga is beismerte, hogy nem válik be mint társadalmi intézmény. A nép szüvenítés, az általános választói jog korszakában az csak magán-erény lehet. Nem akarunk sem pártfogoltak, sem támogatottak lenni; mi egyenlők akarunk lenni. Visszautasítjuk az alamizsnát és követeljük az igazságot.”

Ez az iras, a „Hatvanak Nyilatkozata”, lelkesítette Proudhont utolsó művéhez. És ez a kijelentés, szervezett munkások szájában, a felszabadulás volt a munkásosztály politikai gyámságából, amelyet addig a polgári radikalizmus gyakorolt fölötté.

Hasonló események történtek ugyanezen időben Németországban is. Kevéssel azelőtt egy új munkásmozgalom támadt Németországban. Ferdinand Lassalle állott az élén. Vezérelvül a politikai szervezkedésben való önállóságot hirdette, a szakítást a polgári radikalizmus gyámságával. Angliában, igaz, ahol már a húszas évek végén találkoztunk a jelszóval és ahol a mozgalom először 1834-ben, azután a nagy Chartista-mozgalomban szenvedett súlyos vereséget, a munkásosztályt nagyrészt szövetségben találjuk a radikálisokkal. Mégis Angliában alapított 1864 szeptember havában az Internationale, azzal a program-

mal, amelyet Karl Marx adott neki: A munkásosztály felszabadítása csak a munkásság műve lehet!” Es az Internationale országról-országra terjeszkedett. Mindenütt szervezetek alakulnak, itt gyorsabban, amott lassabban, amelyeknek célja a munkásság önálló pártja. A gazdasági fejlődés előrehaladásával a munkásság szervezése e téren is halad, politikai tevékenysége élénkebb lesz és olyan irányt vesz, aminőt a polgári radikalizmus, mint láttuk keletkezésekor még nem ismert avagy amelyről azt hitte, hogy azt jogintézményeivel feleslegessé teheti és amely ellentétben volt az önrendelkezés eszméjével, ahogy azt ő táplálta.

Ragadjunk ki ezek közül csupán egyet. A társadalom jövőjét, a szocialista jövő államáról való vitát, ne érintsük és vegyük szemügyre a munkásosztálynak csupán egy némelyik aktuális követelését. Itt van a munkásság azon követelése, amely a törvényes normális munkanapra irányul, vagyis arra, hogy törvény állapítsa meg a normális munkanapot. Ez látszólag ellentétben van mindazon jogeszmékkel, amelyek például a Jogok Kinyilatkoztatásában lefektetvék, a munkálkodás szabadságára irányuló joggal, azzal a joggal, hogy az egyén azt tehesse, amit akar, mindaddig amíg az más ember jogkörébe bele nem ütközik vagy más embert meg nem sért. Vegyük a törvényes munkabér-minimumra irányuló követelést; vegyük azt az eszmét, amely törvényes alakban ugyan meg nem fogalmaztatott, de több helyütt valóságra vált, a kötelező szakszervezkedés gondolatát, a paritásos munkaközvetítés követelését; a munkaközvetítés ellenőrzését a munkások szervezetei által, ami a munkaadó szuverenitásának korlátozását jelenti abban, hogy azt a munkást alkalmazza, aki neki tetszik és végül azt a messzemenő követelést, amely a termelés társadalmosítását akarja: mindezek ellentétben állanak avagy ellentétben állottak a polgári radikalizmus alapgondolatával.

A radikalizmus így kétfelől is megvan támadva. Egyik részről a régi rendszer hívei támadják, a régi előjogok birtokosai és a polgári osztályok azon tagjai, akik úja előjogok, kiváltságos helyzetüket védő további törvényeket kívannak, a birtok osztályai, a születési előjogok osztályai, azok a szervezetek, amelyek a munkaadók kiváltságait kívánják gyarapítani, a régi konzerválói és ha lehet, restaurálói, akiket támogatnak még azok az áramlatok is, amelyeket ilyen alakban a XVIII. század nem ismert, de amelyek sajnos a mi időnkben mind erősebben érvényesülnek, értem ezen a nacionalizmus áramlatait, amin nem a nemzetek szabadságra való törekvését, hanem a nacionalista túlzást, a nemzeti uralomvágyat kell érteni és azokat, akik militarizmust követelnek éppen a nacionalizmus alapján, mindezek egyik oldalról támadják a polgári radikalizmust, míg más részről olyan követelésekkel és olyan törekvésekkel, amelyeket fentebb jeleztünk, szembe kerül vele az új munkáspárt: a szociáldemokrácia. S a mai kor kérdése a polgári radikalizmus számára az: mit végezhet ez ilyen körülmények között, melyek ilyen körülmények között a polgári radikalizmus lehetőségűi? Van e ilyen viszonyok között még egyáltalában létjogosultsága?

Hadd idézzem emlékezetükbe, mielőtt e kérdésre válaszolnánk, azon

fejtegetéseimet, amelyeket előadásom bevezetőjében az *érdekről* és az *eszméről* mint a politikai pártok hajtóerejéről, mondtam. Miféle anyagi érdeket képvisel ma a polgári radikalizmus? A társadalom, melyik osztályát képviseli-e vajjon? E kérdésekre aszerint kell válaszolnunk, mennyi ment át követeléseiből a gyakorlatba és nyert jog-érvényt.

A polgári radikalizmus gondolatainak egyrésze mindenféle alkotmányba átment. Megtaláljuk azokat nemcsak a szabad államok alkotmányaiban, a svájci és egyéb köztársaságok államszervezetében, hanem még a porosz és a német birodalmi alkotmányban is, és megvannak ezek, ha jól tudom, a magyar alkotmányban is. Mindenesetre áthatják jogeszmék alakjában a magánjogot, amelyben a személy önrendelkezése az alapelv. Nagyrésze annak, amit a polgári radikalizmus eredetileg követelt és ami a maga idejében forradalmat jelentett, ma legalább is formáljogi tekintetben elismerést nyert, sőt szinte közhellyé lett. Valóban, a törvény előtti egyenlőséget ma egyetemesen elismert alkotmányelvnek tekinthetjük. A formáljog fenáll: a személy szabadsága, a tulajdon szabadsága, stb. mindezeket az európai kultúra országaiban törvény biztosítja. E tekintetben a polgári radikalizmus nagy diadalokra tekinthet vissza, nemcsak olyanokra, amelyeket maga megvívott, hanem az eszme azon diadalaira is, amelyeket az a fejlődés folyamán ellenfelei által történt elismerése által nyert.

De éppen e sikerek teszik ki egyik elemét a polgári radikális pártok gyöngéjének. Miért hagyja őket cserben számos országban mind több és több polgári elem? Mert e politikai párt keretében a saját érdekükben már nincs mit kivívniok. Es a kérdést megfordítva inkább úgy keit feltenni: miként lehet az még egyáltalán hatékony politikai erő?

Ennek indokai egyszerűek. Alig van először is ország, amelyben programja minden következményeivel együtt keresztül vitetett volna, ha különben a társadalmi viszonyokon az megérzik is. Még ott, ahol alapelvei elfogadtattak is, számos azokból folyó intézkedés csak papiros van meg. A tényleges gazdasági hatalmi-viszonyok, ahogy azokat a kapitalizmus korszaka magával hozta, hiába, erősebbek mint a törvény betűje. Azok a társadalmi és különösen azok a gazdasági előfeltételek amelyekből egykor a polgári radikalizmus kiindult, ma már nincsenek, vagy csak részben vannak meg. A gazdasági viszonyok átalakultak, a munkás és a munkaadó viszonya egészen megváltozott, a tulajdonnak és a társadalomnak viszonya egymáshoz is más ma. A mai tulajdon erősebben áll szemben a közösség érdekeivel, mint a régi. Csak arra kell gondolnunk, hogy a földtulajdon a városokban, de a vidéken is, még pedig ott is ahol azt hitbizományi jog nem védi, egyéb, merően gazdasági természetű viszonyok folytán milyen ellenségesen szembenáll a közérdekkel! És ugyanezt látjuk a közélet egyéb területein is. De a polgári radikalizmus egyéb forrásokból is meríti erejét. Nemcsak hogy követeléseinek egyrésze még megvalósítva nincs, – és gondoljunk itt csupán adóköveteléseire, – hanem annak politikai-ereje még egy további tényezőben is van. A polgári politikusoknak az az igyekezetük, hogy vagy lehetőleg sok munkást nyerjenek meg

pártjuk lobogójának vagy pedig a munkáspártokkal megegyezésre jussanak, a munkásmozgalmat törvényes keretekbe utalják avagy abban megtartsák, – ez is a polgári radikalizmusnak van hasznára. Gyakran, ha nem is mindig, a pártérdek ilykép ideologikus valamivé lesz és ilyenkor a pártideológia erősebb, mint tagjainak osztály érdekei. Számos polgári elemnek, amely, ha csupán személyes anyagi érdekei után indulna, átkellene pártolnia a reakcióhoz és az uszítókhöz, az ideológiából, a radikalizmus jogeszméjéből meríti azt a szükségletet, hogy a munkásosztállyal érintkezésben legyen, ha azt lobogója alá vonni akarja és ez a szükséglet azután erősebb, mint a személyes osztályérdek.

De másodszor még valami! A *modern fejlődés* tendenciáiba való *belátás* mint politikai tényező, vagyis mint *eszme*, szintén egyik hajtóerő, amely a polgári radikalizmusnak még a mi napjainkban is és a legelőrehaladottabb országokban is – és sokszor azt mondhatjuk: *épen a legelőbbre haladottabb országokban*, – még mindig hivatást, munkaképességet ad, kivált miután ebben maguknak a munkásoknak is érdekük van. A polgári radikalizmus programjának számos még meg nem valósított pontjában a munkásoknak, osztályuk megnövekedésével nagyobb az érdekük mint valaha és ez a körülmény ismételtén odavezet, hogy a munkáspártok önként együtt mennek a polgári radikalizmus pártjaival. Angliában még ma is ezt látjuk és fogjuk látni ama nagy harcoknál, amelyeknek az nem sokára szintere lesz. Látuk és látni fogjuk ismét azokban a nagy harcokban, amelyeknek Franciaország a színhelye s amelyeknek célja a köztársaságnak a bankárok, a militaristák és a nacionalisták befolyása alól való felszabadítása. Itt is és más országokban is azt látjuk, hogy a polgári radikális pártok a munkásosztály pártjaival szövetségben vannak, avagy mondjuk úgy, hogy együtt mennek velük. Ehhez hozzájárul, hogy ott ahol a polgári radikalizmus az ő nagy eszméjéhez, amelyet szellemi fejlődésének delelőjén fogantatott még, hű maradt, lassanként megtanulta miként kell ezeket a változott viszonyokhoz képest tovább fejleszteni, ezeket olykép alkalmazni, amint az a változott gazdasági viszonyoknak megfelel. És ez nem merő eszme, nem elvont követelés, ez a valóságban megtörténik. Erre ismét számos példát tudok felhozni.

Ráműtöttem arra, hogy a francia forradalom legradikálisabb elemei miként mondták ki az *egyesülési tilalmat*; történt ez 1791/92-ben. De harminchárom évvel később Angliában megszüntették az egyesülési tilalmat. És kik voltak azok, akik a munkásszervezetek mellett legjobban azon igyekeztek, hogy az egyesülési tilalom megszűnjön? Túlnyomóan a polgári radikálisok, senki sem inkább mint Henry Place a radikális, senki sem inkább, mint Joseph Hume, a nagy történész és természettudós nevének viselője és még valaki, akit annyiszor félreismertek: David Ricardo a radikális liberalizmus nemzetgazdája. David Ricardo, akit a munkásosztály ellenségének állítottak oda, nemzetgazdasági rendszerének egyik alkalmazása révén az egyesülési tilalom ellenségeké, a munkások egyesülési szabadságának védőjeképp munkálkodott. A tényleges viszonyok azt mutatták, hogy a kapi-

talista fejlődés olyan viszonyokat teremtett, amelyek szükségessé tették, hogy a munkásnak joga legyen az egyesüléshez avégből, hogy a munkaadókkal egyáltalában versenybe léphessen. így történtek ezek Angliában. Utóbb szabad lett az egyesülési jog Francia- és Németországban is. És 1847-ben Angliában létrejön az első normál-munkanap-törvény, a gyári-törvény, amelyért többek között elsősorban Henry *Fielding*, a radikális képviselő agitált legjobban és amelyet beterjesztésekor a híres liberal-radikális történész, *Macaulay* indokolt meg. Ekkor adták fel a polgári radikalizmus eredendő gondolatát, hogy t. i. minden állampolgárnak joga van munkája felett szabadon rendelkezni, amikor, mint a szólás járt: a nők szoknyái mögé bújtak... Mert a törvény, amely a szövőiparban a tízórai napi munkaidőt megszabta, alakilag csupán a nőkről és ifjúmunkásokról szólt. Jól tudta azonban mindenki, hogy a törvényben megjelölt gyárakban a nőkre nézve helyetfoglaló korlátozás az ott alkalmazott férfiak munkaidejét is korlátozni fogja. Csupán az elv kedvéért mégsem mertek nyíltan is továbbmenni; ezért csak az első lépést tették meg. Másutt utóbb a polgári radikalizmus a munkásokkal együtt mégis módját ejtette annak, hogy mint pl. a Svájcban *minden* munkás számára, aki gyárban dolgozik, nemkülömböség nélkül, maximál-munkanap állapíttassék meg. S ha nem sikerült ezt a polgári radikalizmus régi magyarázata segítségével megindokolni, találkozott ut és mód, nem is egy, hogy az az elmélet alapgondolataival hozassék összhangzásba. Nem kellett mást tenni, mint tekintetbe venni a változott viszonyokat.

Alkalmam volt a francia forradalom által tett Jogok Kinyilatkoztatásának ismertetésénél többek között a Kinyilatkoztatás egyik legszebb tételét felolvasni: a tilalmat önmagát eladni. „Semelyik polgárnak,” – olvasuk ott, – „sem szabad magát eladnia, sem más által eladatnia.” Nem mondhatja ki már most a törvény azt is: Nem szabad szabadságot, szabad idődet, azt az időt, amelyben a magadé vagy, egy bizonyos határon túl eladnod? Nem állapíthatja meg a törvény logikus módon az időnek azt a minimumát, amelyre szükségem van a szórakozásra és az alváásra? S nem mondhatja ki azután: ezen időn túl senki sem adhatja el munkaerejét? Úgy hiszem, hogy a francia forradalomnak az az eszméje: senkinek sem szabad magát rabszolgának, jobbágnak eladnia, – hogy ez a gondolat az új gazdasági viszonyokra alkalmazva logikus módon teljesen megengedi olyan tilalom felállítását, amelynek értelmében az állampolgárnak nincsen« joga munkaerejét munkanaponként egy bizonyos időn túl a tőkésnek eladnia,

A legújabb időből is több *eset szól* a polgári radikalizmus alapfogalmának hasonló továbbfejlesztése mellett. Így több mint 25 év előtt az azóta elhunyt angol radikális miniszter Campbell-Bannermann a kormány szállítási szerződéseiben foglalt munkafeltételekre vonatkozólag hozzáintézett kérdésre azt felelte: „Feladtuk azt az elméletet, hogy munkát csak a legolcsóbb piacon szabad venni.” Valamikor alaptörvénye volt a polgári radikalizmus által követelt szabadversenynek, mindent lehetőleg olcsón vásárolni és azután lehetőleg:

drágán eladni. 1889 óta azonban a radikális és munkáspárti többségből összetevődött londoni grófsági tanács példája után indulva egyik törvényhatóság a másik után áttért arra, hogy szállítási vagy vállalkozási pályázati-kiírásaikban belevegyék az u. n. *fair wages* kikötést, vagyis azt a kötelezettséget a vállalkozó részéről, hogy az illető munkánál alkalmazandó munkásait legalább is a szakszervezet által elismert munkafeltételek (bérek, munkaidő, stb.) mellett alkalmazza. Még sokkal tovább ment 1912-ben az angol parlament a *bányamunkások béreiről szóló törvényben*. E törvény értelmében Anglia minden bányavidékén paritásosán összeállított bizottságok, hivatalból kiküldöit pártatlan személy elnöklete alatt, állapítják meg a *minimál-béreket*, amelyek nem lehetnek kisebbek, bizonyos, a törvényben megállapított tételeknél, és amelyeket a normális munkateljesítményt végző munkás, csonkítás esetén, *biróilag* is behajthat. Hasonló rendelkezéseket tartalmaz az angol törvény az otthoni munkások részére felállítandó bérhivatalokról is. Ez a törvény, épen úgy mint az, egy radikális parlamenti többség által a munkáspárttal egyetemben 1908-ban hozott törvény a munkások aggkori ellátásáról, megadja minden munkásnak, ha annak évi jövedelme egy bizonyos összeget túl nem lép, 70. életévétől kezdve, *minden megelőző járulékfizetés nélkül*, még esetleges saját megtakarított pénzén *főül* a heti *5 shilling nyugdíjat*, 1912-ben a liberálisok, demokraták és szocialisták által kormányzott Ausztrália példáját követve, a nagyiparban összesen két és fél millió munkásra kiterjedőleg behozták a munkanélküliség elleni *állami biztosítást*. Az ugyancsak a legújabb időből származó angol betegség- és balesetbiztosítási törvény azt írja elő, hogy egy bizonyos összegben aluli bér fizetése esetében a munkaadónak nagyobb járulékot kell fizetnie, mint azt meghaladó munkabérenél, így pl. 3 shilling napibér mellett kevesebb járulékot kell fizetnie, mint 2½ shilling napi bér mellett. A törvény célzata, hogy a munkaadót ösztökélje, hogy jobb béreket fizessen, illetve rossz bérek fizetése esetében őt birsággal sújtsa. Ezt Angliában ma törvény írja elő és gyakorlatilag is keresztül vitetett. Ez a rendelkezés egy polgári radikális parlamenttől származik, egy olyan testületől, amelyben polgári radikális párt van többségben.

Franciaországban 1884-ben a radikális Waldeck-Rousseau, mint miniszter, a radikális Edouard Lockroy-val egyetemben a munkásszervezeteknek teljes törvényes szabadságot biztosított. Mind többet abból, mit azelőtt lehetetlenségnek tartott, a polgári radikalizmus megvalósított. Miközben a modern viszonyokhoz alkalmazkodni igyekezett, kénytelen volt régebbi fogalmait továbbképezni. Megváltozott a társadalom tagozata, megváltoztak ezzel a polgári radikalizmus lehetőségei is. Nemcsak a munkásosztály számbeli ereje van mindinkább növekvőben. Nálánál is gyorsabban nő előrehaladott országokban a hivatalnokok és alkalmazottak társadalmi rétege, az u. n. új középosztály. Miután a német foglalkozási statisztika adatai már nagyon ismertek, engedjék meg, hogy példaképpen az Egyesült Államok foglalkozási statisztikájára hivatkozzam, a modern gaz-

dasági fejlődésnek tipikus országára. Az 1899-1909 terjedő évtizedben, míg a munkások száma kb. 40 *százalékkal*, a vállalatok száma nem egészen 30 *százalékkal* emelkedett, a hivatalnokok és alkalmazottak rétege több mint 100 *százalékkal* gyarapodott. Gyakran hangoztatják, hogy a hivatalnokok és alkalmazottak rétege pótolni fogja a társadalmi tagozatban a régi kisiparosok kiesését a régi középosztályból. Alakilag ez igaz. De az alkalmazottak és hivatalnokok társadalmilag egész másképp éreznek és politikailag egész másképp gondolkodnak, mint az önálló kismesterek, akik ma túlnyomóan a konzervatizmus felé hajlanak.

Így támad a mi kérdésünk. Folytonosan képes-e majd tovább fejlődni a polgári radikalizmus? – Tartósan ez, azt hiszem, csak úgy lesz lehetséges, ha a polgári radikalizmus méginkább átvedlik és végül a szocialisztikus demokráciába, a proletár radikalizmusba megy át. De, nézetem szerint, ez tőle, mint párttói, nem várható. A polgári radikalizmus mai tendenciája az, hogy politikailag áthidaljon, társadalmilag kiegyenlítsen. Társadalmi reformot akar, de osztályharcot nem. Követi a viszonyokat, de már nem vezet. Társadalmi hajtó- és mozgató erőül mellette és ellene a munkáspártot látjuk Németországban, Franciaországban, Angolországban, – mindenütt azt látjuk, hogy a munkásosztály pártja erőben nő, és odáig jut, hogy a polgári radikalizmust előbb itt, aztán ott, túlszárnyalja és végül valamikor expropriálja.

Amikor ezt kimondjuk, sokaknak úgy fog tűnni, hogy ezzel a polgári radikalizmusnak szomorú kilátást nyitunk. Mert e szerint az maga kovácsolja a fegyvert, a proletariátus számára, amellyel az valamikor őt kivégezni fogja. Én azonban azt hiszem, hogy ezt másképp is lehet felfogni s abban a nézetben vagyok, hogy másképen is kell felfogni. Mert mi lényegében a politikai feladata? Magát feldolgoznia, magát elkoptatnia, magát feleslegessé tennie azáltal, hogy megvalósítja, amiért harcol. Így kell maguknak a politikai pártoknak is hivatásukat felfogniok. Semmilyen politikai pártnak, amely ezt a nevet megérdemli, sem szabad magát öncélnak felfognia. Meghatározott politikai célok azok, amiért vannak és logikus módon, ha azok a feladatok, amelyeket maguk elé tűztek, megoldást nyertek, akkor feleslegessé váltak maguk a pártok is. De hát szomorú az, mikor egy párt eszméit odáigjutni látja, hogy azok valósággá váltak? Ha egy párt életcélját betöltötte, akkor dicső halállal halt. Ezért legfeljebb irigyelni lehet azt, de emiatt sajnálni nem! Azonban a legtöbb országban a polgári radikalizmusnak még sok dolga van. Láttuk, még sokféle lehetőség és munka előtt áll és még sokszor fog tehát a munkássággal is együtt harcolni; remélem, nem fogja harci kedvét lohasztani az a gondolat, hogy lesz idő, amikor már nem lesz hivatása többé.

Tisztelt Jelenlevők! Előadásom végén befejezőül engedjék meg, hogy a nagy északi költőnek, Ibsen-nek egyik drámájára, Baumeister Sollnessre emlékezzem Önöket. Ismerik a drámát, tudják, hőse egy férfi, kinek minden sikerült egykoron, akinek olyan erős volt az

akarata, hogy gondolatai szinte maguktól váltak valóságra, de aggkorára mogorva lesz és elkeseredett, mert fél az ifjúságtól, aki a kapu előtt vár, hogy leváltsa. És ekkor egy fiatal leány képében maga az ifjúság lép hozzá és felszólítja, legyen aki volt és koronázza meg saját kezével az újonnan épült tornyot. Nekivág, felszáll az állványra és eléri a csúcst. Fentt ereje elhagyja, leszédül és összezúzva hever a földön. Némelyek sajnálják, de az ifjúság boldogan kiáltja: „mégis fentt volt, mégis elérte a csúcst!”

Ettől a „gondolattói kell minden igyekvőnek áthatva lennie. Meddig fog a polgári radikalizmus még élni? Lesz-e ereje, bátorsága a csúcsig eljutni? Akár hogy is lesz: akár mikor álljon is a válaszüton, a különböző országokban előbb-utóbb a polgári radikalizmus egyet bizonytal elmondhatunk róla: annál tovább fog élni, mennél tovább lesz hű nagy eszméihez, mennél inkább tudja nagy eszméit az idő igényeihez alkalmazkodtam!, mennél inkább képes az új idők ifjúságával érintkezésben maradni és mennél inkább elhatározott arra, hogy rettenthetetlenül harcoljon, amíg csak hivatását be nem töltötte I

Köszönöm, tisztelt jelenlevők, a szíves fogadtatást és a türelmet, amellyel hosszú előadásomat követni szíveskedtek. Azzal a kívánsággal zárom előadásomat, hogy az, amit fentebb mint a polgári radikalizmus kilátásait vázoltam, valóságra váljék, és hogy az együtt küzdjön a munkásosztály új pártjával, hogy mennél többet megvalósítson programjából és megadassék neki, hogy egy napon azt mondhassa: munkámat befejeztem, tegyétek meg ti a magatokét! (Hosszantartó, élénk helyeslés és taps).

Eduard Bernstein

Az ochrana.

A cár *alkotmányt* akart adni népének, de a népnek *szabadság* kellett, mert jól tudta, hogy az alkotmány az a forma, amely meghosszabbítja a burkolt abszolutizmus életét És a cár alkotmány helyett új intézményt ajándékozott az isteni gondviselés által reábizott alattvalóinak, a cári kancellária harmadik osztályát, a legfelsőbb biztonsági rendőrséget. Amint az isteni gondviselés is nemcsak a tetteket tartja számon, hanem a veséket is vizsgálja, úgy a harmadik osztály emberei is a veséket vizsgálták, – mert hiszen a cárizmus vallás-erkölcsi alapokra van helyezve. A harmadik osztály emberei a politikai meggyőződést kutatták és akiét nem találtak elég megbízhatónak, azt átadták a politikai rendőrségnek, vigye a kronstadti avagy a szibériai nagy nevelőintézetbe, hadd tanuljon jobb politikai elveket. Oly szépen meg volt alapozva ez a rendszer, – *ünnepelt* pánszláv írók fejtegették, hogy milyen hasznos, milyen áldásos. „Vigyáz arra, hogy az alattvalók hű fiai maradjanak, a cárnak és az orosz hazának. „ A harmadik osztály működésével egyidős a pánszlávizmus fellendülése, mert az orosz cárizmus is tudja, hogy mire jó a „hazaszeretet.”

A harmadik osztály működött, a politikai rendőrség dolgozott, csak-

hamar a nyugtalan elemek végtelen karavánjai indultak meg Szibéria-felé. Forradalmárok, akik ugyan nem csináltak propagandát, de lelkük mélyén áhítottak a szabadságért, rendőrkékre kerültek, asszonyok, félig gyermekifjak gyenge csuklóján szorult a béklyó, otthon csak a Bulgarinok, Pogodinok és Uvarovok maradtak. A biztonsági rendőrség működése következtében a biztonsági érzés alapján megrendült és. Oroszországban iszonyúan elhallgatott minden ...

De a biztonsági rendőrségnek szüksége volt a bizonytalanságra, a forradalom lenyűgözőinek életeleme volt a forradalmi mozgalom, amely busás jövedelmeket, állást, tekintélyt és „becsületrend”-et biztosított nekik, – a forradalmárok lenyűgözői maguk támogatták kézalatt a még megmaradt nyugtalan elemeket. Beugratókkal. Embereik belopództak a titkos szervezetekbe, ott lázítottak, előkészítettek merényleteket, hogy azután bajtársaikat leleplezve érdemeket szerezzenek. És a cári politikusok csakhamar egymás ellen kihasználták ezt a rettenetes szervezetet, – Oroszország nagy csöndjét robbanó bombák dörrenése, revolverlövéses éles döreje verte fel. A harmadik osztály alapján megrendítette a közbiztonságot a cárizmus nagyobb dicsőségére. A keblek mélyén szunyadó elégedetlenséget lángra szították és az abszolutizmus épülete alapján megrendült. De nem rendült meg a harmadik osztály hatalma, – sőt napról-napra erősebbé leit. A harmadik osztály korlátlanul uralkodott Oroszországban és a kormánynak csak annyi hatalma maradt, amennyi biztonságot a harmadik osztály szolgált. A harmadik osztály ítélkezett, irányított és politikát csinált. Szervezetébe a legkülönbözőbb társadalmi állású embereket felvette, bár arra nincs bizonyíték, hogy orosz köztisztviselők mellékesen a harmadik osztály tagjai lettek volna. És hogy ez a titkos szervezet titkos is maradjon, megalakították a legfelsőbb biztonsági és a politikai rendőrség közös titkos szervét, az ochranát, Oroszország rendőri titkos kormányát. Ez lett az összes rendőri és közigazgatási gázságok fészke, az agent provocateurök irányítója. Titkos nyomdájában készültek a legdühösebb forradalmr kiáltványok, az ochrana ügynökei csempészték be Oroszországba a „legveszedelmesebb” nyomtatványokat, ők irányították a merényleteket és rendezték be a robbanószerraktárokat. Az ochrana vetett és aratott – az ochrana merényleteket rendezett, hogy azokat az utolsó pillanatban megakadályozva érdemeket szerezzen.

Minálunk lassan, de biztosan alakul ki az ochrana, – napjaink, termése.

Az első nyomaival természetesen a képviselőválasztásoknál találkozunk. Lukács László belügyminiszter bemutat a képviselőházban egy plakátot, amely rettenetes támadásokat tartalmaz a szászabányai kerület kormánypárti választói ellen. Egyenes felhívás a vérengzésre. Egy nemzetiségi képviselő rögtön leleplezi a nyomtatvány eredetét, – a titkos nyomdatermék a kormánypárti berkekben készült, a gyanú egy jegyzőre, – közhivatalnokra irányul, – a t. Ház kacag. Hiába, olyan szép az a táblabírói kedély, az a kipuštíthatatlan ...

Agent provocateurökkel is találkozunk a szocialista pöröknél, de

mindez csak elszigetelt jelenség, a rendszer maga még nem forrt ki; azt most forralja társadalmunk közönye.

A máramarosi rutén pörnél már találkozunk a kiforrt rendszer nyomaival. Egy határrendőrségi fogalmazó áll a bíróság elé, egy sötét alak, aki végigjárta a vádlottakat és tüzelte, lázította, ugratta őket, hogy azután csendőrkézzre jutassa őket. Egy sötét alak, akit agent provocateurködése első idejében Jeszenszky fizetett a rendelkezési alapból. Tehát egy oly szervezet tagja, amely úgy az államrendőrséghez, mint a csendőrséghez tartozik, de azért mégis különáll. Akárcsak az orosz ochrana szervezete. Ő is külföldön bolyong, akárcsak Racskovszky emberei. És árnyékában rögtön feltűnik Lóvy Jakab, a „szabadgondolkodó újságíró”, aki a bíróságnak kellemetlen újságírókat ugratja.

És rövid időre felrobban az első bomba. Azon a vidéken gyártották, ahol a magyar ochrana tagjai cirkáltak. És csakhamar a második bomba repül a fiumei kormányzó kertjébe. És a fiumei olasz újság közjegyzői okirattal leplezi le a fiumei határrendőrséget . . .

Az orosz dumában, – istenem, az nem olyan alkotmányos intézmény mint ami parlamentünk, – az orosz dumában 1907 december 3-án került legelőször szóba az agent provocateurök dolga és Makarov belügyi államtitkár valósággal konsternálódva, harsány hangon tiltakozott a vád ellen, hogy a kormány tudna az agent provocateurök üzelmeiről.

„A leghatározottabban, legbelsőbb hitem és őszinte meggyőződésem szerint kijelentem, hogy ami a belügyminisztériumét illeti, ezzel szemben a provokálás vádjá alaptalan. Minden olyan eljárás, amelynek célja provokálás: bűn, mert beleütközik minden tisztességes ember erkölcsi felfogásába és eltéríti a biztonsági rendőrség alkalmazottait a forradalom elleni küzdelemben vállalt kötelességeinek teljesítésétől . . .”

Rövid idő múlva 1908 január 20-án az Azev-üggyel kapcsolatban újra a дума elé került az ügy. Úgy a szociáldemokraták, mint a kadetek interpelláltak és az orosz sajtó már napokkal megelőzőleg éles hangon támadta kormányt. A szocialista Pokrovszky, a munkáspárti Bulat, Pergament és Rodicsev kadetpárti dumatagok interpellációi azonban eredmény nélkül hangzottak el, – a kormány szándékosan távolmaradt a kinos ügy tárgyalásától. De a közfelháborodás oly nagy volt, hogy a kormány nem térhetett ki végleg és február 11-én újra napirendre került a kérdés. A Tanride-palota padsorait zsúfoltságig megtöltötte a hallgatóság, amiker gróf Bobrinszky Vladimir mint előadó ismertette az ügyet. A szocialista Pokrovszky, a munkáspárti Bulat és a kadetpárti Pergament heves támadásai után Stolypin: miniszterelnök igyekezett tagadni, szépíteni az ügyet. De a szépítgetés keveset használt, a munkapárti Dziubnisky, a haladópartí Sokolov és a szocialista Sesescskory után a kadetpárti szónokok egész sora támadta kérérlhetetlenül a Stolypin-kormányt. Maklakov kadetpárti kijelentette, hogy „amidőn a kormány működésében letér a törvény útjáról, akkor

már többé nem is kormány, hanem banda, – nem a törvény alapján álló hatóság, hanem csakis egy társaság, habár nem is – titkos . . . Mihelyt ilyen természetellenes szövetség jön létre a kormány és a gonosztevők között, akkor az a kormány már nem érdemli meg a nevét, – akkor az egy a gyilkosok körmei közé került banda ...” És a harmadik дума, a reakciós, a kormány kegyeit kereső „nemes emberek dumája” kimondotta, hogy a terrorizmus ellen minden törvényes eszközzel küzdeni fog . . .

A magyar képviselőházban is szóba került a magyar ochrana kérdése, Beszkid Antal hozta felszínre egy interpellációval kapcsolatban. (1914. március 4.) A derék „függetlenségi” honatya kedélyesen feddő hangon vélte, hogy a „Dulicskovics Arnold-féle agent provokátor szerepeltetése nem szolgál valami nagy díszünkre. De nemcsak azt kérdezem, hogy vajjon alkalmas-e az ilyen egyéniség arra, hogy ő az ilyen mozgalomnak gátat vessen, vagy egyáltalában ért-e ő az ilyen dologhoz? Én az ő vallomásából e percben azt látom, hogy «z ja detektív inkább arra szolgált, hogy jobban elmérgesítse az ügyet...” És a kedélyes „instálom alásan”-ra Tisza István gróf válaszolt mérges hangon. Azt fölösleges megjegyezni, hogy Tiszának többet tapsoltak mint Stolypinnak. A magyar miniszterelnök védelmébe vette az agent provocateur-t.

„Azt hiszem, hogy az, aki jelentékeny személyes rizikót vállalva magára, ilyen szolgálatokat tesz, az nem érdemli meg, hogy pellengére állítsák. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középen.*) Azt hiszem, hogy Dulicskovics úr megjelenése abban a perben nem is volt olyan nagyon megvetendő dolog.”

És a t. Ház napirendre tért a dolog felett, a magyar közvéleményt sem hozta forrongásba az, hogy Máramarosszigeten a kir. bíróság előtt sorban jelentkeztek a magyar ochrana tagjai, – a körjegyző, a határrendőrségi detektív (belügyminiszteri polgári biztos), a falusi foiró mint határrendőrségi detektív és tanúskodtak szerencsétlen áldozataik ellen ...

Egy orosz kadetpárti újságíróval beszélgetek.

– Hiszen természetes, hogy Oroszországnak nem vált dicsőségére az ochrana, de viszont az oroszoknak dicsőségükre vált, hogy még az ilyen rettenetes ellenféllel is győzelmesen felvehették a harcot. *Oroszországban* ma már nincs ochrana.

Oroszországban . . .

Aradi Viktor.

Iparosodásunk természeti feltételei.

Akik Magyarország jövő sorsára gondolnak, egy ma még teljesen nyílt kérdéssel találják szemben magukat. „Válthatik-e ebből az országból nyugateurópai értelemben vett iparos-állam?” Csak ha tisztában vagyunk az iparos és iparosodásra képtelen országok kulturális fejlődésének lényeges különbségével, tudjuk eléggé értékelni ennek a kérdésnek jelentőségét. A haladás és reakció erőeloszlása, a kulturális fejlődés tempója, a demokrácia elhelyezkedése, a haladás gyakorlati programja és politikája s a kultúrmozgalmak életlehetőségei szoros függvényei e problémának. Mindennek felismerése már sokak figyelmét terelte a kérdés felé, azonban helyes megoldásról – mint a vélemények ellentétessége mutatja – ma még aligha lehet beszélni. Ez különben természetes is. Egy ilyen jóslásnak, ha tudományos biztonságra tart igényt, egész sereg tényező pontos ismeretén kell alapulnia, amit nagyjában kizártnak lehet mondani. A változékony s. részben nem is mérlegelhető politikai, kulturális, gazdasági, népesedési stb. tényezőkkel szemben egyedül a természeti feltételek állapíthatók meg nagyobb biztossággal. Minthogy ezeknek döntő jelentőségük van egy ország iparosodására, helyes ismeretük alapján legalább megközelítő választ adhatunk a felvetett kérdésre. De akkor azt egy kissé más fogalmazásban kell felállítani, talán így: elegendő-e ahhoz Magyarország természeti kincsei, hogy a többi tényező kedvező alakulása mellett kifejleszthető nyugati színvonalú ipar szükségleteit kielégítsék? Erre a kérdésre akarunk a következőkben megfelelni.

Az ipar a természet kincseit részben mint nyersanyagokat, részben mint erőforrásokat használja fel. Az előbbiek iparágak szerint változnak, az utóbbiak azonban az egész modern ipar egyforma szükségletét elégítik ki. A modern technika gépekkel termel, amelyeket hajtóerővel kell ellátni. Az emberi erő ma már elégtelennek bizonyult erre. A modern technika a hiányzó, vagy drága emberi munkát olcsó és fölös mennyiségben lévő természeti erővel helyettesíti és így nyilvánvaló, hogy valamely ország ipari fellendülésének első és legfontosabb feltételét elegendő és olcsón hozzáférhető természeti erőforrások teszik. Vajjon Magyarország természeti erőforrásai mennyiben felelnek meg e fontos követelménynek?

A technika mai állása mellett általában két természeti jelenség alkalmas arra, hogy a természet energiáit hasznos emberi munkává változtassa át. Az égésről és a folyó vizek eséséről van szó; az előbbi a természetben nagyobb tömegekben előforduló tüzelőanyagok vegyi energiájának, az utóbbi az u. n. vízierőknek kihasználását teszi lehetővé. A tüzelőanyagok között egyre csökkenő fontossága van a fának, döntő jelentősége a kőszénnek és barnaszénnek. A szénbányák kimerülésének gondolata mind gyakrabban kísért s a technika figyelmét a még nagyjában kihasználatlan tőzegtelepek felé irányítja. A folyékony és gázalakú természetes tüzelőanyagok (nafta és földgáz) jelentősége is egyre nő az új és új lelőhelyek felfedezésével. Lassan, de biztosan hódít tért a vízierőknek – az u. n. „fehér szén”-nek –

elektromos energia alakjában való kihasználása. Lássuk, mekkora készlettel rendelkezik Magyarország az egyes erőforrásokból.

1. *Ásványi szén.* Évi termelésünk a nagyipari országoké mellett szinte elenyésző. Az Egyesült Államok 4557 millió, Anglia 276.2 millió, Németország 2337 millió tonna termelésével szemben Magyarország 1911-ben mindössze 9.3 millió tonnát produkált. 11 ország előzi meg termelésének nagyságával. Még rosszabb lesz helyzetünk, ha a remélhető teljes szénkincs szerint csoportosítjuk az országokat, mert akkor még olyan országok is belépnek a sorba, amelyek ma még nem, vagy csak alig láttak hozzá a szén bányászatához. Az Egyesült-Államok 680 milliárd, Kína 700 milliárd, Németország 416 milliárd tonnára menő szénkészlete mellett számba sem jöhet Magyarország 17 milliárd tonnára becsülhető szénkincse, amely a fogyasztás emelkedésének mai tempója mellett is csak 2027-ig tarthat. Ha ehhez még hozzávesszük, hogy szénkészletünk túlnyomó része nem fekete-, hanem a gyöngébb minőségű barnaszénből áll, és azt, hogy évről-évre igen nagy százalékkal emelkedik a külföldi, főleg fekete szén behozatala (1911-ben 2.8 millió tonna, 33 százalékkal több, mint 1910-ben), akkor szomorú kilátások merednek a magyar ipar jövője elé. Sokan ép e körülményre hivatkozva állítják, hogy Magyarország alkalmatlan települő hely a modern nagyipar számára. Ez a vélemény legalább is elhamarkodott, mert 1. nincs olyan ipari vállalkozó, aki visszariadna attól, hogy több mint 100 esztendő múlva már nem kaphat elegendő szenet; 2. a külföldi szénbehozatal nem azt jelenti, hogy képtelenek volnánk a szükségleteket hazai szénrel kielégíteni, hanem sajátos, áldatlan gazdasági politikánknak (osztrák tőke és szénkartell viszonya stb.), amelyre itt nem térhetünk ki, eredményre; 3. a szénbehozatal emelkedése azt is jelentheti, hogy iparunk külföldi szénrel is tud prosperálni; 4. nem az ásványi szén az egyetlen erőforrás, amely fejlett ipart ellátni képes, azonnal nélkülözhetővé válik, mihelyt más jelentékeny természeti erőforrások kihasználásáról lehet szó, mint azt a vízierőkben bővelkedő Svájc és Norvégia fejlett ipara igazolja. Az ásványi szén óriási jelentőségét elsősorban nem kitűnő sajátosságainak köszönheti, hanem annak a körülménynek, hogy az összes könnyen hozzáférhető erőforrások közül a legnagyobb tömegben halmozódott fel. Ahol azonban más erőforrások is hasonló nagy készletben jelentkeznek, ott azok jelentőségben túl is szárnyalhatják, mint pl. a nafta és a földgáz, a maguk bő előforduláshelyén. Érthetővé is válik ez, ha meggondoljuk, hogy a nafta és földgáz sokkal előnyösebb tüzelőanyagok a szénnél, mert néhány speciális előnyük mellett még olcsóbb szerkezetekben és kevesebb melegvesztéssel égethetők el. Amint következőkből ki fog tűnni, nálunk is más energia források pótolhatják a szénkincs elégtelenségét. Ezek közül ma még legproblematisabb a nafta vagy nyersolaj (nyers petróleum) jelentősége.

2. Egész az utolsó évekig eredménytelenek voltak a *nafta* kutató fúrások. Ennek oka azonban épenséggel nem a teVületek meddőségében rejlett, hanem abban, hogy a kutatásokkal nem a komoly tőke

részvételével és gyakran épen nem tisztességes eszközökkel és célokból foglalkoztak. Mióta néhány komoly (főleg külföldi) érdekeltség vesz részt a kutatásokban, azok eredménye azonnal megváltozott. De hiszen ezt várni is lehetett. Magyarországot kétfelől is (Galícia és Románia felől) gazdag kőolajtelepek veszik körül, kis mennyiségben pedig nemcsak az északi és északkeleti Kárpátokban, hanem még a távoli Muraközben is találtak naftát. Egészen alapos lehet tehát azok reménye, akik igen kiterjedt és nagyon gazdag naftakincs felfedezését várják a komoly kutatások folytatásától. Ennek pedig óriási ipari jelentősége volna, mert a nafta amellet, hogy nyersanyaga egy egész sereg ipari terméknek (világító-olaj, benzin, ligroin, paraffin, kenőolajok stb.) a legkiválóbb tüzelőanyagok egyike. Míg az ásványi szénben rejlő energiának a gőzgépek csupán 8-14 százalékát hasznosítják, addig Diesel-motorokban a nyersolaj energiájának 31.5-25.3 százalékáig hasznosítható. A nyersolaj még akkor is előnyösebb erőforrás, ha ára a kőszén árának négyszerese.

3. Pontosabb adataink vannak tőzegteteleink is vízierőink gazdagságáról. 1200 millió m³-re lehet becsülni azt a *tőzeget*, amelyet lapjainkból ki lehetne emelni. Mintegy 1000 millió méterháza szénnek felelne ez meg. Akkora erőforrásról van itt szó, amely 20 éven át egyedül is elláthatná iparunk mai erőszükségletét. Számos külföldi állammal egybevetve tőzégkészletünket, nem mondhatjuk azt különösen gazdagnak, de bizonyos, hogy értékes kiegészítő szerepet játszhatna saját viszonyaink között. A tőzegtetelek nagyrésze ugyanis távol esik a szénbányák vidékétől s így olcsó erőforrással szolgálhatna a kedvezőtlen fekvésű vidékek számára. Azok a nehézségek, amelyek a tőzeg értékesítésének útját állták: a friss tőzeg óriási víztartalma (85-90 %), a száraz tőzeg csekély fajsúlya ma már teljesen leküzdhetők megfelelő technikai berendezésekkel és eljárásokkal. A nagyobb tőzegtetelek készletét az u. n. Frank és Caro eljárással tőzeggázzá lehet átalakítani s ezt külön vezetékkel a fogyasztás helyére lehet vezetni vagy pedig nagy villamos erőközpontokban elektromos áramot termelve, ennek energiáját továbbítani az ipari felhasználás céljaira akár 100 kilométer távolságra is. A kisebb lapok energiáját hasonló eljárással inkább az intenzív mezőgazdaság céljaira lehet felhasználni, így tőzegteteleink kihasználása a mezőgazdaság reformjának egyik fontos segédeszköze lehetne, különösen, ha még azt is tekintetbe vesszük, hogy a tőzeg elgázosításánál melléktermékkül egy fontos műtrágyát, az ammoniumsulfátot nyerik. Tőzegteteleink annyi ilyen műtrágyát szolgáltatnának, hogy az 50 esztendőig látná el fogyasztásunkat még akkor is, ha az mint kívánatos, hat-nyolcszorosára növekednék.

4. Az intenzív mezőgazdaság érdekeivel nőtt össze egy más energiaforrásunk hasznosításának kérdése is: a *vízierőké*. Ezeknek kihasználása csak víztárolók építésével lehetséges, ez pedig az árvizektől sokat szenvedő mezőgazdaságnak is régi, kiáltó szükséglete. Mintegy két millió lóerőt lehetne így az ipar szolgálatába állítani, tehát kétszer annyit, mint összes gépeink hajtóereje. Jelenleg ennek a mennyiségnek század-

része sincs kiépítve. A vízierők által nyerhető olcsó elektromos áram új iparágak, az u. n. elektrokémiai iparok bevezetését tenné lehetővé, elsősorban az alumíniumgyártást bámulatosan gazdag erdélyi bauxit, telepeink kihasználásával. Az itt melléktermékkül nyelhető nagymennyiségű ammoniumsulfát ismét az intenzív mezőgazdaság javát szolgálná.

5. A magyar kapitalizmus közel jövődjére legnagyobb hatást kétségtelenül a földgáz-kérdés megoldása fog gyakorolni. Az erdélyi Mezőségen végzett kálisó kutatások nem várt eredménye az a hatalmas gáztömeg, amely ma még a föld alatt várja hasznosítását. Magyar viszonyokra jellemző a földgázkérdés eddigi rövid története. A véletlen által felfedezett földgáz hatalmas erővel tört ki a föld méhéből. A 2. számú kissármási furónyílás naponként 860,000 m³ gázt ontott: magából (ennek fűtőértéke 10,000 métermázsza porosz szénnel egyenértékű). A gázkút lezárásához avatlatlan emberek két balkézzele is hozzáfogtak, de csak két katasztrófa után sikerült azt elvégezni miután két éven át ömlött a gázkincs a levegőbe. A kormány monopólium-javaslatot fogadtatott el a törvényhozással az ipar érdekében, de az agráriusok siettek a maguk illetéktelen hasznát lefölnözni. A kincstár végtelen lassúsággal folytatja a kutató fúrásokat közben, a tudatlanság s a roszhiszemű érdekelttség elárasztja a közvéleményt pesszimista véleményekkel a gázkincs mennyiségét és minőségét illetőleg. A kormány által meghívott amerikai szakértők szájába hazug és képtelenül együgyű nyilatkozatokat adnak. A szakértő közvélemény sürgős földgáz-értékesítő akciót követel a már nagyjából tisztázott alapelvek szerint; a kormány koncessziókat ad ki munkapárti érdekeltségeknek, amelyek oly vállalatokban értékesítik a télig ingyen kapott földgázt, amelyek éppenséggel nem szorultak ilyen kedvezményre, olyan iparágokhoz tartozván, amelyeket helyes gazdaságpolitika mellett teljesen ki kell hagyni a földgázakcióból, mert a földgáz segítsége nélkül is jól prosperálnak (szóda-, cement-, téglagyárak). Hazai és külföldi szakértők számításai kétségenkívül megállapítják a Budapestig érő földgáz-távvezeték rentabilitását; az állami monopóliumból folyólag ennek megépítését állami feladatnak tekinti minden érdektelen hozzáértő, a kormány azonban részben idegen, részben hazai konzorciummal bocsátkozik tárgyalásokba s most hogy-e tárgyalások abban m áradtak, egy pillanatra sem gondol a legtermészetesebb megoldásra: a vezetéknek a kincstár költségén való megépítésére. Újra kezdetét veszi a kisebb koncessziók kiadása, tervszerűtlenül, kijárások útján, nagybank érdekeltségek közbejöttével. Akkor, amikor a földgáz nagy nemzeteterősítő jelentősége 50%-ban attól függ, hogy sikerül-e tervszerű, kidolgozott gazdasági akcióval értékesíteni azt, a nemzeti munka kormánya úgy bánik a természet óriásira akkumulált munkakincsével, mint a mesebeli szegény ember talált kincsével: kútba dobja, mert nem tud, mit kezdeni véle.

És mégis: lehetetlen pesszimista szemüvegen át nézni a földgáz-kérdés fejleményeit annak, aki tisztában van e nagy kincs igazi értékével. Az erdélyi földgáz minőségre oly jó, hogy szinte jobb sem lehetne. Mennyisége a legszebb reményekre jogosít. A geológusok

által megállapított több, mint húsz földgáz vonulat közül mindössze hétnek kikutatását kezdte meg a kincstár; az eddigi fúrások csak kutató-jellegűek, tehát nem hatolnak a gázdús réteg mélységéig és sokkalta ritkábban sorakoznak egymás mellé, mint az a gyakorlati kihasználás megkezdése után megengedhető lesz. Mindezek dacára az eddig feltárt földgáz mennyisége napi két és fél millió m³, ami 400,000 lóerőnek felel meg. Ez a mennyiség az amerikai szakértők pesszimista számításai szerint is meg fog négyszereződni, de éppen-séggel nem túlzottak azok a remények, amelyek tízszeresnél is nagyobb mennyiséget várnak. Hogy e gázforrások nem fognak egyhamar kiapadni, arra nézve elég annyit említeni, hogy a sármási gázkút évekig ontotta tartalmát anélkül, hogy nyomáscsökkenést lehetett volna észlelni. A földgáz a legkitűnőbb tüzelőanyag és energiaforrás. Különleges célokra is kiválóan alkalmas. Olcsósága folytán számos olyan iparág meghonosodását teszi lehetővé, amelyek eddig itt nem prosperálhattak (kerámiai iparok, salétromgyártás a levegőből stb.). A földgázvezetékek megépítésével egy egész sereg város (köztük a főváros) lakossága jut olcsó világító és tüzelőszerhez, a meglevő ipar előnyös erőforráshoz. A vezeték mentén (főleg az Alföld erőforrások híján ipari településre különben alkalmatlan vidékén) új iparágak kedvező kilátások között kelhetnek életre, a régiéik pedig új erőre kaphatnak.

A földgáz ma még meg sem becsülhető kincs. Még ha sikerülne is az egészet elpanamázni (ami aligha lehetséges), hivatását legalább részben akkor is befogja tölni, mert az elpanamázott földgázt sem lehet véka alá rejteni, fel kell használni gépek hajtására, értékek termelésére. Az a hihetetlen tömegű gázkincs, amely ma még csak a földboltozatot fessegeti, holnap már az ország feudális gazdasági berendezkedésére fog ellenálhatatlan nyomást gyakorolni. S végül minden hozánemértés, minden kishitűség s az osztrák érdekeltségű nagytőke minden gazdasági kalózhajlandósága ellenére is teljesíteni fogja a maga hivatását: feszítő ereje lesz a gazdasági haladás" gépezetének s az iparosodásnak egyszer megindított lendítőkereke mozgásba fogja hozni magától mindazt, amire a teljes iramnak szüksége lesz: első-sorban a többi kihasználatlan erőforrások hasznosítását.

De ez a tények helyes értékeléséből fakadó meggyőződés ne tévessen meg senkit. A nagy természeti erőknél minden akadályon keresztül, nagy nehézségek árán való érvényesülése mégsem ideális útja a fejlődésnek, melynek az így előálló nagy energiaveszteségek nem feltétlen kísérői. A felelősséget ezért ma azok viselik, akik urai az ország politikai és gazdasági erőinek. Nekik valóban nem érdekük mindaz a mélyreható változás, melyet a földgáz lenyűgözött erejének felszabadításától várhatunk, a haladás híveinek azonban minden eréllyel kell követelniük, hogy kincs tervszerű s az iparosodás igényeit kielégítő felhasználását.

Mindaz, ami a földgáz erejéből helytelen célokra fordítatik, a haladás ügyének erővesztése, viszont egy szélső következetességgel keresztülvitt földgázakció talán évtizedekkel is hamarabb változtatja kedvezőbbé ennek az országnak ma még nagyon is siralmas arculatát.

Lóránd Jenő

SZEMLE.

Tengeri sópénzek.

A képviselőház asztalára egy *száznyolcvan milliós nemzeti ajándék* került: a hajóstársaságok felemelt szubvenciójáról szóló törvényjavaslat. Ajándékot préselnek ki az államkasszából, amelynek tátongó üreségére hivatkoznak, amikor közérdekű szociális feladatokra kellene fedezet; ajándékot, amelyért nem jár jóformán semmi ellenszolgáltatás amely a nagytőke retortáján át valóban a tengerbe vész. A Tiszakormány néhány gazdag hajózási vállalatnak illetve a mögöttük álló nagybankoknak előre leköt száznyolcvan milliót, amivel az országot az európai standardon egy fokkal feljebb lehetne emelni.

Kik azok az ínségesek és nyomorultak, akik az állami szubvenció örök forrásához zarándokoltak, még pedig egyáltalán nem eredménytelenül? Első köztük az *Adria*, amely *13-15 százalékos* osztalékot fizet; részvényei 50 százalékkal állanak a névérték felett, tartalékai már túlhaladják a *30 milliót* és közel 14 millió készpénzbetéte kamatozik az anyaintézetnél, a *Kereskedelmi Banknál* Mit kap az *up* javaslat szerint az *Adria*? Tizenöt évre összesen *82 milliót!* A *Magyar Keleti*, amely a *Hitelbank*, az állam bankja védőszárnyai alatt, áll, *8 és fél százalékos* osztalékkal kedveskedik részvényeseinek, tartalékai megközelítik a negyedfélmilliót, noha alaptőkéje csak 6,000.000 K-ra rug – tizenöt év alatt *25 millióhoz* jut; az *Ungaro-Croata* amelynek részvényei ma a *névérték négyszeresét* érik, amely *15 százalékos* osztalékot fizet, hajói értékét már egészen leírta és milliós tartalékai vannak – *42 millió*s utalványt kapott a kincstártól, a; *Folyamhajózási Társaság* pedig, amely ugyancsak a *Hitelbank* üzlete, huszonöt évig inkasszálhat évi 1,800.000 K állami szubvenciót.

Száznyolcvan millió került terítékre tengeri hajózásunk fejlesztése és exportunk elősegítése címén, amikor a kormány árvízbélyegekkélt kénytelen tönkrement megyéken segíteni. *Ausztriában* az állami szubvenció hasonló címen ami évi 10,325.000 koronánknál *néhány százezer koronával* kevesebb annak ellenére, hogy exportja, utasforgalma és vagyonossága jelentékenyen magasabb, mint a miénk; *Németország*: alig 7 millió márkát, *Franciaország* 26, *Olaszország* pedig 16 milliót költ erre a célra, ami tonnánként – egyéb összehasonlításról nem is szólva – jóval kevesebb szubvenciót jelent, mint a miénk. A javaslat fenntartja a kereskedelmi minisztérium *tarifaellenőrzési jogát* és kiköti, hogy a tarifák ugyanabban a relációban nem lehetnek, más hajósvállalatokénál drágábbak, de a hajóstársaságoknak, különö-

sen az Adriának *titkos kartellmegállapodásai* vannak, amikkel az; ellenőrzés jogát illuzóriussá tehetik; az Adria tíz év előtt, amikor alig volt egy milliós szubvenciója, 1,048.781 tonna forgalmat bonyolított le, tavaly pedig *négyannyi szubvenció* mellett alig – *6000 tonnával többet*; eddig évi 1,000.000 tengeri mértföldet bekerített, a jövőben pedig mindössze *46.000 mérfölddel* többre van kötelezve; az 1901-es szerződés szerint 541 járata volt, az új javaslat szerint mindössze 492 lesz, vagyis *49-cel levelesebb*; a társaság az utolsó, tizenkét évben mindössze *4 új hajót* épített a folyton emelkedő szubvenció ellenére s a hajópark javarésze 16-20 éves ócska alkotmány; az 1901: VII. t.-c. 2. § a szerint a kormány az Adriával kötött szerződést 1921-ig *minden úja teher nélkül* meghosszabbíthatta volna úgy, hogy az Adria *10 új hajót* lett volna köteles beállítani, a javaslat szerint felemelt szubvencióval 1919-ig mindössze *12 új hajót* kell építenie; a javaslat kimondja, hogy az Adria az alaptőkét legfeljebb *15 százalékkal* kamatoztathatja osztalék alakjában, a többletből külön *hajóépítési tartalékot* keil létesítenie, holott Ausztriában a *Lloyd-társaság 6 százalékon felül részesíteni köteles az államot*, a *Dalmatia-társaság* pedig, ha három éven át 6 százaléknál többet fizet, a többlet egyharmad százalékát *tarifa-engedményekre* köteles fordítani; a Lloyd hajói 14-17 mértföldes sebességgel tartoznak a járatokat lebonyolítani, az Adria csak 10-12, sőt 9.5 mértföldnyivel; az Adria eddigi adómentessége megszűnik, de a javaslat szerint a kormány *évi 200.000 koronával kárpótolja*; a 60. § végül *örök monopóliumot* biztosít a számára, mert kimondja, hogy a társaság hozzájárulása nélkül új szubvenciókat *más társaságnak nem adható*. Úgy szerződik a szuverén magyar állam egy hajó-társasággal, amelynek részvény többsége a *Kereskedelmi Bank* tárcájában van!

Nem jár azonban rosszul a másik nagytőkés, az állam bankja, a *Hitelbank* sem: a *Magyar-Keleti* tengerhajózási r.-t. évi 300.000 K szubvenciót fog kapni a *galackonstantinápolyi* és évi 1,290.000 K-t. az *ausztráliai* járatokért. A konstantinápolyi járat jóformán kizárólag a *Beocsini cementumó* szmyrnai kivitelét szolgálja, amelyik a *Kereskedelmi Bank* érdekeltségébe tartozik, az ausztráliai pedig egyszerűen *Weisz Manfréd* kedvéért létesült. Tavaly kezdte meg ugyanis működését a Fiume melletti Martinxhizzán épült *Magyar szénkohó és vegyipari gyár*, amely a *Hitelbank* és *Weisz Manfréd* közös vállalata és elsősorban nyersólmot dolgoz fel különféle hadfelszerelési cikkekre. A szükségelt ólmot Ausztráliából kell behozni, mert *Weisz Manfréd titkos társként* szerepel egy angol csoport nagy ólombányájában. A bevitelhez állandó hajójárat kell s a járathoz olcsó tarifa: ezért kapott a Magyar Keleti, amely a *Hitelbank* vállalata, évi 1,200.000 K szubvenciót, ezért épült a martinxhizzai szénkohó, amely ugyancsak a *Hitelbank* számlájára dolgozik és ezért kereshet milliókat *Weisz Manfréd*, akinek ugyancsak a *Hitelbank* a bankárja! Az *állam négyszeresen fizet*: szubvenciót ad a hajóstársaságnak, szubvenciót ad a szénkohónak, méregdrágán veszi meg az olcsón elő-

állított hadseregszükségletüket s mtridéztt abból az *államkölcsonból*, amelyét Ugyancsak a Hitelbank közvetített. De ott van a Hitelbank a Magyar-Keleti szubvenciója mögött más profban is: a javaslat külön pótléket biztosít, ha az ausztráliai járat hajói *Holland-Indiában* is kikötnek. Miért? Azért, mert a *Hitelbank fiumei rizshántolójának* eddig az osztrák Lloyd hozta drágán, illetve rendes tarifán a nyers rizst Indiából: ezentúl a *saját vállalata fogja* „hozni – állami szubvencióval és olcsó tarifával.

Ennek a száznyolcvan milliós nemzeti ajándéknak kettős rugója vart: az egyik *katonai*, a másik *politikai*. A katonai ok és cél nyilvánvalóvá válik a javaslatához csatolt szerződések egybehangzó paragrafusairól, amelyek szerint a társaságok kötelesek összes hajóikat azonnal és feltétlenül a *hadvezetőség rendelkezésére bocsátani mozgósítás vagy háború esetén*, sőt tartoznak *béke idején is* a hadvezetőség egyszerű utasítására önköltségen és haladéktalanul összes hajóikat olyan *berendezésekkel* és *kiegészítésekkel* ellátni, amelyek a honvédelem céljaira szükségesek. A magas hadügyminisztérium tehát készül az elkövetkezendő nagy háborúra és semmit sem sajnál – a magyar államkasszától, hogy minél nagyobb *tartalékos hajóparkja* legyen. Nem fontos itt sem a mezőgazdaság, sem az ipari export takaróul használt érdeke (a rövidesen bekövetkező *díjszabási tarifamelés* úgylis kifogja ábrándítani jóhiszemű exportőrjeinkét, hanem az az úja és súlyos áldozat kerül latba, amelyet a Tisza-kormány a maga végnapjainak prolongálása céljából a legmagasabb katonai köröknek adott.

A másik politikai szempont, ami a szerződések megkötésénél irányadó volt: a *nagyfőkének a mai politikai rezsimhez való kötése*. Ezeket a szerződéseket Tiszaék *készen vették át Lukácstól*, tehát már ezért sem lehet becsületes manka. Egy rettenetes gazdasági krízis után, amikor az állami és fővárosi kölcsön újra visszavetik a pénzpiac javuló tendenciáit, a kormány száznyolcvan milliót köt le két dúsgazdag nagybank javára, amelyeknek követeléseik elöl – úgy látszik – nem áll módjában kitérnie. A munkapárti rezsimnek és a gentry-uralomnak nélkülözhetetlen szüksége vari azokra a felekezetenélküli milliókon, amelyek egy bankvezéri szóra egyszerre lábrakapnak és az adóhivatalokon át vagy a főispánok tárcájából szétáradnak a jó nép között. Tisza kijelentette a Házban, hogy „nincs támpontja” annak feltételezésére, hogy az „előző kormányok” Ígéretet vagy pénzt kapták volna a hajózási szerződésekért, a pártkassza javára. Nekünk van erre támpontunk: a független magyar bíróság ítélete, amely „Európa legnagyobb panamistájának” minden kormányzati ténykedése elleni vétóra jogosít. Lukács árnyéka hajol megint Tisza vállára: amíg pénzügyminiszter volt, *milliókat csúsztatott be költségvetésileg a hajózási társaságok javára*, mint miniszterelnök úja két millióval Szaporította a törvényes szubvenciók összegét. A sósvízi milliók Lukács hagyatékából valók: tessék becsületesen leltározni, hogy a nevető örökösök ne az államkasszából utalják vissza azokat a milliókat, amik egy másik kasszában csíráztak ki.

K. M.

A rutén skizma-pör

előzményeit és lefolyását mondja el *Aradi* Viktor a *Nemzetiségi aktualitások könyvtára* című sorozat első füzetében.*) „A rutén skizma-mozgalom története a rutén vallási unió története ... Az uniót sorsuk javítása céljából csinálták a rutén papok, míg a skizmával a nép akart megszabadulni a papi uralom alól. Az unió Kolonics Lipót bíboros boszorkánykonyháján főtt, míg a skizma a Rákóczi-szabadságharcokban edződött és most mégis az unió hívei lépnek föl a skizma hívei ellen a magyar hazaszeretet nevében.” A bécsi katolizáló törekvések már a XVII. században privilégiumokkal csábították a rutén ortodox papokat a katolikus hitre. A bizonytalan és teljesen a hívők jóakaratótól függő jövedelmű, jobbágyi sorban élő papok áttérése már 1649 előtt meg is indult. A Bécshez húzó papokkal szemben a nép az erdélyi fejedelmekhez szított és kuruccá vált. 1660-ig négyszáz ortodox pap katolizálódott vagyis unitussá lett. Ahogy a nép észrevette a papok unióját, mindjárt megindult a skizma-mozgalom is, mely közel háromszáz éve tart a rutének között. A skizma-mozgalom első oka az ortodox vallás szeretete volt, amely pompás szertartásaival elkápráztatja a koldus rutént, aki legalább is az istentisztelet idejére megfélemezik nyomoráról. Azután a jobbágykorban az ortodox pap is ott élt hívei között szegényes jobbágy-telkén, barátja, támogatója volt a népnek, míg az unitus pap egyházi telken lakott és az urakhoz szított, tizedet, párbért szedett és ha egyik-másik híve nem tudott fizetni, kegyetlenül behajtott rajta. A papi járandóságok pedig egyes helyeken hihetetlenül megnöttek. A pap az elaprózódott jobbágy telkeket a földesúr példájára egész jobbágytelkeknek tekintette és mindegyik után teljes járulékot szedett be. Sok unitus pap nemcsak saját földjét műveltette híveivel, hanem bérletét is. Azonkívül a népre ránehezedtek a sokszor zseniálisan ötletes címeken szedett különféle stóladíjak. Ezzel szemben a pap semmit sem adott híveinek, a nép kultúrájával mit sem törődött, az egyház csak magyar nyelvű liturgikus könyveket adott ki és a magyar liturgikus nyelvei igyekezett a legsötétebb kultúrátlanságban, élő népre ráerőszakolni. A papság és a nép közötti szakadék egyre szélesebbé lett és az Amerikából hazajött rutének az elszakadást törekvéseknek nagyobb lendületet adtak. Az unitus papság evvel szemben a kormánynak tett *kitűnő kortesszolgálatokkal* igyekezett a hatalmat a maga pártjára nyerni meg.

Ez sikerült is neki. 1904-ben megindulnak az első skizma-pörök és az a szégyenletes, hihetetlen erőszakoskodásokban és inkvizíciós; kínzásokban megnyilvánuló papi hajsza, melyben közigazgatás, csendőrség és bíróság teljesen a kormánypárti és a népen élősködő unitus papság szolgálatába szegődött és melynek legutóbbi etapja a máramarosszigeti nagy pör volt. Ennek a pörnek során elének tárult a magyar élet számos szomorúsága: az agent provocateur-ökkel dol-

*) Budapest, 1914. Rényi Károly bizománya. Ára 1 K 50 f.

gozó magyar közigazgatás és bíróság, az ügyészség, mely felségárulás helyett lazítással vádolja a skizmatizusokat, hogy a port elvonja az esküdtbíróság elől és a bíróság, mely 32 embert közel 40 évi börtönre ítelt el, mert a miskolci görög keleti magyar egyházhoz való csatlakozásra „lázítottak” . . . De a pör során a vádlottakról az is kitűnt, hogy mindannyian *Justh-pártiak* voltak.

Ha volnának olyanok, akik szabadgondolkodó szempontból nem értenék meg, miért érdekel épen bennünket a szegény ruténeknek vallásukban való háborgatása, üldözése, azoknak azt feleljük, hogy vallásszabadság nélkül semmiféle gondolatszabadság sem képzelhető el és a vallásszabadság a gondolatszabadság alapföltétele. Népies kultúra vallásszabadság nélkül nem fejlődhetik ki és a vallásosság bizonyos magasabb rendű kultúrát jelent a primitív ember teljes vállalási közömbösségével szemben.

Az Aradi Viktor könyvéről írván, mely keresetlenül egyszerű előadásban mondja el a szegény rutén nép szenvedéseit és üldözését, nem tudjuk megállani, hogy a szerző személyéről is meg ne emlékezzünk. Kicsit félve tesszük ezt, mert együttdolgozó és naponként találkozó emberek egymás-dicsérését gyanakodva szokták fogadni és talán ő maga fogja leginkább rossz néven venni, hogy személyét idecipelfük. De épen most, amikor a bosszúálló magyar állam bírósága majdnem oly súlyos büntetéssel sújtotta, mint azokat a szegény ruténokat, akiknek ügyét annyira a szíven hordja, meg akarjuk hajtani zászlónkat e nemes és az igazság szeretetében fanatikus egyéniség előtt. Aradi Viktor sohasem akart semmit, csak hogy a nagy magyar-nyomorúságukat kérlelhetetlenül, éles színekkel megvilágítsa, a visszaéléseket, aljasságokat és üldözéseket meleg szívvel, sok tudással és alaposággal leleplezze és kíméletlenül mindannyiunk szemébe vágja: ilyen országban éltek! Bizonyos, hogy eléggé nem értékelhető és páratlanul bátor munkájában még sok-sok üldözésben lesz része. A magyar radikalizmus azonban a vele való szolidaritásért mindenkor és minden módon hangsúlyozni és érvényesíteni fogja.

(sz-ur.)

Az egységes népoktatási törvényért.

A Budapesti Tanítótestület rendkívüli közgyűlésben foglalkozott a Békésmegyei Tanítótestület határozatával, amely akciót indít az egységes népoktatási törvény, a tanítók jobb képzése, szolgálati pragmatika kidolgozása és a tanítók minősítésére vonatkozó reformok érdekében. A közgyűlés az indítványokat részben egyhangúlag, részben (az államosításra és világi erkölcsre vonatkozókat) heves küzdelem után elfogadta.

Az egységes népoktatási törvény a mindenütt állami, mindenütt 8 osztályos, mindenütt felekezeti erkölcstől ment és mindenütt művelt-tanító iskolát jelent. Ezért az iskolaideálért indult ki Békésmegyéből

a harc és ez ideál érdekében tette meg most Budapest az egyik döntő lépést.

Ez az állásfoglalás sokat jelent, habár legközelebbi eredményében nem több, mint az ország legtekintélyesebb tanítótestületében, hivatalos helyről elhangzott kívánság. Sokat jelent azonban azért, mert a küzdelemnek új perspektívákat nyit. Egy ilyen reform megvalósulásának sorsa u. i. nem akkor dől el, amikor a miniszterelnök programjába felveszi, hanem akkor, mikor az arra illetékesek felveszik érte a harcot. És ez történt most. A magyar tanítóságnak számottevő része, – rövidesen elválik, nem-e a többsége – áll csatasorba ezért a minden magyar fejlődésre nézve legdöntőbb kérdésért.

Mert kétségtelen, hogy ma, mikor az 1868 óta folyton csökkenő klerikális iskolák száma még mindig több, mint a gyarapodó állami és az alig csökkenő községi iskoláké és mikor a 993 oklevél nélküli tanító közül 983 a felekezeti iskoláknál működik és mikor a 68 százalék egytanítós – értsd 150-220 növendékes – iskola 81 százaléka felekezeti, – az iskolatörvény reformálása a legelső rangú kérdések egyike.

Eötvös József báró 1868-iki iskolatörvénye még ma sincs végrehajtva. Az iskolaköteles gyermekek félmilliója kénytelen a törvény ellen véteni, mert nincs számára iskola. Az iskola, amely ma vallás-erkölcsével és a patriotizmus hazugsággal védő falat von a feudalizmus köré, holnap, ha vallás-erkölcs helyett világi, szociális erkölcs alapozza meg, ha a természettudományok tanításának nem vet lép-ten-nyomon gátat a hittan, ha műveit és nem éhező tanító végzi majd benne a munkát, nem bástya lesz többé, hanem termőföld, amelyből öntudatos és életrevaló és az uralkodó hatalmakra veszedelmesebb nemzedék fog felnőni.

G. K.

MOZGALOM.

A Szabadgondolközás Magyarországi Egylete

meghívására, mint múlt számunkban előzetesen közöltük Eduard *Bernstein* március 14-én és 15-én két előadást tartott. Mind a két előadást a régi országház nagytermében volt. Elsőt az anyaegyesület rendezte és az ülésen *Ráskai* Dezső egyetemi m. tanár, egyesületünk választmányának tagja, elnökölt. Az előadás magyar fordítását e számunkban közöljük. A második előadást, melynek címe *Das Bleibende des Marxismus* volt, a Galilei Kör rendezte. Ezt az előadást jövő számunkban hozzuk.

A Galilei Kör márciusi ünnepe

az idén gyászünnep volt az eltiport szabadságjogok születésének évfordulóján. A régi képviselőház nagy-termét hatalmas közönség töltötte meg, amely-nél nagyobbat és lelkesültebbet még a Galilei Kör soha sem látott vendégül. Majd ezer diák és diák-lány mellett, polgárok és értelmiségiek, hivatalnokok és munkások tüntettek a Tisza-féle elnyomatás rendszere ellen. *Ady* Endre, aki betegen fektüdt, lázító versét küldötte az ifjúság ünnepére, amelyet *Csécsey* Imre olvasott fel a hallgatóság frenetikus tapsai között. *Kurfi* Zsigmond

hatalmas beszédben bírálta a nap jeled-tőségét és eréllyel mutatott rá, hogy ál szabadság volt az, amelyet siratunk, mert a dolgozó népet soha sem védelmezte az meg az osztálytársadalom elnyomatásától, a munkáspártot pedig a hatalom üldözésétől. A szocializmust jött hirdetni – úgymond – az ifjúságnak. Anyagilag érdeke az az értelmiségnek, mert ha a munkabér nő, akkor ő is jobban boldogul, értelmi és szelle-mi okok is készítetik rá, mert csak így szüntethető meg az az ellentét, amely-lyel elméleti nevelése és a gyakorlati élet fogyatkozásai között minden téren találkozunk, de erkölcsileg is kötelessége, hiszen a hála fűzi ahhoz a munkás-osztályhoz, amelynek filléreiből épülnek a tágas egyetemek és ragyogó labora-tóriumok. Szavai után, amelyet óriási tapssal fogadott az ünneplő közönség *Pólányi* Károly éles hangon fordult a magyar radikális értelmiség közelmúlt taktikája ellen, amely – szerinte – balsikereinek egyik oka. *Petőfi* Sándor hírlapi cikkeiből idézeteket olvas fel, amelyekben *Petőfi* keményen támadja

az akkori ellenzékét, *Kossuth* Lajost és táborát. *Pólányi* szerint 1848-már-cius 15-ikének jelentősége éppen abban volt, hogy *Petőfi*ék ellenzékét csináltak Pesten a pozsonyi áellenzék ellen és-forradalmat az országgyűlési ál-forra-dalmárok ellen. Egyedül ezen az utón lehet ma is, a polgárság, a parasztság, és „ja munkásság szövetségében, az igazi magyar demokráciát kivívni.

Selmecebánya.

A Selmecebányai Szabadgondolkodók Köre február és március havában 6 előadásból álló előadássorozatot ren-dezett a nemzetiségi kérdéstről. Az első előadást *Ványi* Oszkár, a többit *Szever* Pál főgimn. tanár tartotta. Már-cius 20-án márciusi ünnepet tartott a kör, melyen ünnepi beszédet *Klaniczay* Sándor alelnök mondott, *Lukács* Ottó erdömérnökhallgató pedig *Ady* Endre márciusi verseiből olvasott föl. Már-cius 29-én *Kosáry* Jánosné Réz Eleonóra tartott előadást a feminizmusról, melyet a kör kinyomat és a nők körében, terjeszt.

Legközelebbi számunk május 17-én jelenik meg.

a Szabadgondolat kiadóhivatalát január 1-től I., Krisztina-körút 81. szám alá helyeztük át. Ide küldendők az előfizetések és reklamációk. Lapunk szerkesztő-ségének címe továbbra is VI., *Andrássy*-út 48., ahova a lap szellemi részét illető közlemények küldendők.

Kiadótulajdonos: A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete.

A szerkesztésért *Pólányi* Károly felelős.